

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk

Sterckx, L.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sterckx, L. (2014). *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam]. AMB.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Niet het ideale plaatje

4.1 Familiebelangen bij partnerkeuze

Een schoonzoon of –dochter van een andere etnische of religieuze groep is meestal niet wat ouders voor ogen hebben als ideaal voor hun kind. Exogamie heeft invloed op de relaties binnen de familie waarvan één lid ‘naar buiten’ trouwt en op de relaties van de familieleden met hun ruimere omgeving. Ouders, broers en zussen hebben belangen bij de partnerkeuze van een van hun gezinsgenoten. Daarom zullen vader, moeder, broers en zussen en eventueel ook grootouders, ooms, tantes, neven en nichten zich mengen in het partnerkeuzeproces. Bijna al mijn gesprekspartners in een gemengd huwelijk kregen op een gegeven moment felle negatieve of afwijzende reacties op hun relatie van ouders of andere familieleden.

In dit hoofdstuk en het volgende ga ik dieper in op deze negatieve reacties van ouders en overige familieleden; mijn vooronderstelling is dat degene die negatief reageert, bepaalde belangen bedreigd ziet door het gemengde huwelijk. In hoofdstuk 1 stelde ik dat trouwen buiten de eigen kring door familieleden belemmerd wordt omdat deze belangen hebben bij endogamie. Migrantenfamilies van Turkse en Marokkaanse origine sturen volgens de literatuur aan op een huwelijk binnen eigen kring, omdat ze willen dat hun kind binnen de eigen geloofsgroep trouwt; ze hun *bonding* sociaal kapitaal willen beschermen; ze in de toekomst verzorgd willen worden door een schoonzoon of -dochter van dezelfde achtergrond; ze hun status binnen hun eigen familie en hun omgeving veilig willen stellen en omdat ze de eer van de familie willen beschermen. Met name omwille van dat laatste vooronderstellen buitenstaanders, dat het van meisjes van Turkse en Marokkaanse herkomst minder geaccepteerd wordt dat ze een gemengd huwelijk sluiten dan van jongens van diezelfde afkomst. Inderdaad zijn er verschillen in de manier waarop een familie omgaat met een voorgenomen gemengd huwelijk naargelang het een zoon of dochter betreft. Daarnaast zijn er genderverschillen in de opstelling van de verschillende familieleden. De afwijzing door vaders en moeders, broers en zussen van de Turkse of Marokkaanse partner kent een andere motivatie, naargelang de plaats en rol van de betrokkenen in de familiefiguratie.

Ook de familie aan de ‘andere kant’ heeft haar bedenkingen bij een huwelijk met een man of vrouw van Turkse of Marokkaanse origine: vooral autochtone ouders in een homogene, gesloten sociale omgeving vertonen in hun reactie op het gemengde huwelijk overeenkomsten met de ‘Turkse’ of ‘Marokkaanse’ kant. Daarentegen reageren Turkse en Marokkaanse families niet altijd op dezelfde manier: het maakt bijvoorbeeld uit of ouders in Turkije of Marokko wonen of in Nederland, wat hun opleidingsniveau is, wat de samenstelling van het gezin is en of ze een stedelijke of plattelandsachtergrond hebben. Deze factoren bepalen voor ouders aan beide kanten van een gemengd paar de belangen

die voor hen op het spel staan bij een ‘controversiële’ partnerkeuze van hun kinderen. De hypothese is dat de ouders die minder negatief staan ten opzichte van een etnisch gemengd huwelijk, met name wat betreft sociale contacten en status, minder afhankelijk zijn van hun kinderen.

In de eerste drie paragrafen van dit hoofdstuk geef ik de meest voorkomende negatieve reacties van Turkse en Marokkaanse ouders weer. In 4.2 ontzenuw ik een aantal populaire ideeën over de houding van Marokkaanse en Turkse ouders ten aanzien van gemengde huwelijken (die overigens ook in kringen van Turkse en Marokkaanse Nederlanders circuleren): ‘als het maar een moslim is’, ‘zonen mogen wel, dochters niet’, ‘de ouders kiezen’ en ‘na de wegbereiders hebben de volgende kinderen het makkelijker’. Vervolgens onderzoek ik of en hoe de verklaringen voor de voorkeur van ouders voor endogamie (hoofdstuk 1) speelden in de reacties van de ouders van de door mij geïnterviewde gemengde paren (4.3 en 4.4). In paragraaf 4.5 komen alternatieve reacties van Turkse of Marokkaanse kant aan de orde. In paragraaf 4.6 komen ook de reacties van de ‘andere’ kant voor het voetlicht. Door te vergelijken hoe familieleden van verschillende generaties en sekse reageren, evenals hoe de families van verschillende herkomst reageren en Turkse en Marokkaanse migrantenfamilies versus niet-geëmigreerde families, kunnen we achterhalen wat er precies voor wie op het spel staat.

4.2 De reactie van Turkse en Marokkaanse ouders: niet het ideale plaatje

4.2.1 *Als het maar een moslim is?*

Uit de literatuur kunnen we opmaken dat geloofsverschil voor ouders aan beide zijden hun eerste en meest prominente tegenwerping is tegen een huwelijk van een Turk met een niet-Turk en een Marokkaan met een niet-Marokkaan (Hondius 2001; Distelbrink en Hooghiemstra 2005). Maar het is geen afdoende verklaring voor de weerstand die de meeste Turkse en Marokkaanse ouders tentoonspreiden. Enerzijds is hun beeld over de geloofsovertuiging van de partner onlosmakelijk verbonden met diens etnische herkomst: van een aantal groepen, waaronder ‘autochtone Nederlanders’, ‘Europeanen’, ‘Surinamers’ en ‘Antillianen’, wordt voorondersteld dat ze niet moslim zijn. Dan vindt de afwijzing van de partner op basis van een andere etnische achtergrond in een moeite door plaats in combinatie met de afwijzing vanwege het andere geloof van deze partner. Er zijn ook groepen die als ‘moslim’ worden gezien: bijvoorbeeld ‘Turken’, ‘Noord-Afrikanen’ en mensen uit het Midden-Oosten. Maar ook een gemengd huwelijk met een partner die wel moslim is, wordt niet klakkeloos geaccepteerd.

De afwijzing van een huwelijkskandidaat die wel moslim is maar een andere herkomst heeft, is in eerste instantie even categorisch als die van een niet-islamitische niet-herkomstgenoot. Dat zien we terug in de uitspraken van Cindy, Indische en van huis uit moslima, en Nursen, die een Algerijn huwde.

Cindy: Zijn vader, die moest mij niet. Niet omwille van mij hoor, maar omdat ik geen Turkse was (...) Zijn moeder en zusjes waren dol op mij (...) Maar misschien hadden ze ook het idee dat het wel niet voor altijd zou zijn. Dat zeggen ze niet, maar misschien dat ze toch dachten van: nou ja, lieve meid, ze eet hier elke dag ... Maar verder denk ik niet dat ze dit al te serieus namen.

Nursen: Wij waren allemaal met Arabieren zeg maar. Dat was ook geen succes.

Leen: Stonden ze daar positiever tegenover [dan tegenover haar Surinaamse ex]?

Nursen: Nee, ook niet. Ze denken niet eens van: oh, het is toch islam. Nee. Turk zijn is toch belangrijker dan moslim zijn. Turken zijn zeg maar ... supernationalistisch. Het grote Ottomaanse Rijk, weet je wel? En eigenlijk als je opgroeit als kind, al die verhalen over de helden van de islam, hoe die worden verteld ... ik dacht altijd: de Profeet is een Turk!

Het lijkt daarom dat de verschillende geloofsachtergrond van de partner pas in tweede instantie aan de orde is en de verschillende herkomst doorslaggevend. Maar ook hier zijn kanttekeningen bij te plaatsen. De 'Turkse' Eylem en de 'half-Nederlandse, half-Marokkaanse' Rachida, beiden inmiddels getrouwd, met respectievelijk een Italiaan en een Turk, zagen een eerdere relatie met een herkomstgenoot stuklopen op het verzet van zijn familie tegen een vrouw die niet op de juiste – dezelfde – manier in het geloof staat. De kritiek richt zich op het gedrag van het meisje dat niet ingetogen genoeg is, hetgeen zowel door de meisjes zelf als door de familie in kwestie wordt verbonden met een bepaalde mate van actieve geïnvolveerdheid in de islam.

Rachida: Ik heb een serieuze relatie gehad van drie jaar. Met een Marokkaanse jongen. Daar had ik ook trouwplannen mee. Wij wilden allebei wel, maar zijn familie ... Dat was omdat ik niet moslim genoeg was.

Eylem: Mijn Turkse ex-vriend, op zich dacht ik wel serieus van: nou, daar zit wel toekomst in. Maar ik merkte bij zijn vader toch een soort van terughoudendheid. Hij vond mij veel te vrij en veel te modern. Het is ook een heel traditionele familie, heel religieus. Die vader mocht mij wel, maar diep in zijn hart vond hij mij gewoon te modern voor hun ...

Een niet helemaal overeenstemmende geloofspraktijk is een dooddoener. Bovendien lijkt het niet veel uit te maken dat de beoogde huwelijkspartners zelf wel eenzelfde geloofsopvatting hebben. Dat ondervinden de bekeerde moslims: terwijl voor de gelovige jongeren de etnische herkomst van hun partner vele malen minder relevant is dan diens geloof, wijzen hun ouders evengoed de partner af omdat het geen herkomstgenoot is. Het blijkt dat het geloofsargument en het herkomstargument nauw met elkaar verweven zijn en tot op zekere hoogte onderling inwisselbaar. Het verschillende geloof is een voldoende, maar geen noodzakelijke reden om iemand af te wijzen.

4.2.2 Niet persoonlijk

Ouders reageren anders op de gemengde relatie van een zoon dan op die van een dochter. Dat is overigens niet anders bij ouders van andere herkomst: Hondius stelde vast dat de sterkste negatieve reacties op huwelijken van Marokkaans/Turks-autochtone paren steevast kwamen van de familie van de vrouw (2001: 277). De verwachting van zowel autochtonen als Turken en Marokkanen zelf is dat Marokkaanse en Turkse zonen minder tegenwind krijgen dan hun zusters: van jongens zou het meer geaccepteerd worden dat ze een partner van andere herkomst hebben dan van meisjes. Die verwachting komt voort uit het feit dat Turkse en Marokkaanse meisjes over het algemeen minder bewegingsvrijheid genieten dan hun broers. Er zijn Turkse en Marokkaanse jonge mannen die min of meer

openlijk (seksuele) betrekkingen met meisjes van een andere herkomst onderhouden; dat is voor de meeste jonge vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst in Nederland ondenkbaar. Maar in de praktijk zijn de overeenkomsten in de reactie van ouders op een gemengd huwelijk van een zoon of dochter groter dan de verschillen. Toufik, die twee oudere zussen heeft die ook met autochtonen huwden en die in zijn ogen met minder tegenwind te kampen hadden, mijmert hierover.

Toufik: Dat vond ik ook heel teleurstellend van mijn ouders, van dus een meisje trouwt met een Nederlander, dat is niet heel erg van hiep hoera, maar aan de andere kant ook niet al te veel ellende. Maar een jongen ... dat is toch wat lastiger blijkbaar. Waarom weet ik niet. Het beste dat ik daarop ooit heb gekregen van mijn moeder was van, wat zei ze nou? Volgens mij gebruikte ze niet het woord maar bedoelde ze dat de impact van een jongen veel groter is op de status van de familie. En een meisje, ach nou ja, dat is een meisje.

De schijnbaar grotere ruimte die jongens hebben om gemengde relaties aan te knopen betreft alleen de fase voor het huwelijk. Van jonge Turkse en Marokkaanse mannen tolereren ouders dat ze er een vriendinnetje van andere herkomst op na houden en in sommige gevallen zelfs dat ze haar thuis brengen en voorstellen; voor meisjes is dat niet aan de orde. Daarin zit ook het hele verschil: de openheid naar de 'vreemde' partner van de zoon slaat om naar afwijzing zodra er sprake is van een huwelijk of zwangerschap. Door zijn huwelijksplannen maakt de jongeman kenbaar dat hij klaar is de rol van een volwassen lid van de grootfamilie op te nemen en daar past geen echtgenote van een te afwijkende herkomst bij. De jonge mannen onder mijn gesprekspartners ondervinden net zo veel negatieve reacties als de jonge vrouwen.

Niet-Turkse en niet-Marokkaanse schoondochters merken dat de afwijzing door hun schoonouders niet henzelf als persoon geldt, maar dat zij ongeschikt bevonden wordt op basis van hun etnische achtergrond. Voor sommigen, zoals Jane, Cindy, Marloes en Jantine was de afwijzing een onaangename verrassing, omdat ze eerder als 'vriendin van' hartelijk door zijn familie waren ontvangen. Ze verwachtten dat ze als persoon de harten van hun toekomstige schoonouders hadden veroverd, maar botsten alsnog op een nee tegen henzelf als schoondochter vanwege hun andere herkomst. Liliane vertelt over haar ervaringen, die ze met meer (ex-)vriendinnen van een Turkse of Marokkaanse man deelt. Zij heeft zich tijdens haar relatie met de Marokkaanse Moes verdiept in diens achtergrond. Ze las boeken over de islam en deed een paar keer mee met de ramadan. Ze had zich (nog) niet bekeerd maar gedroeg zich 'volgens de regels', ze rookte en dronk niet en was bovendien vanuit haar eigen opvoeding erg familiegericht. Daarnaast was ze goed opgeleid en had ze een goede baan. In haar ogen was ze dus best goed 'schoondochtermateriaal', maar kreeg vanwege haar herkomst niet de kans om dat te bewijzen.

Liliane: Ik had er vertrouwen in omdat ik de dingen deed die ik zou behoren te doen om toegelaten te worden. Ik bedoel, alle 'toelatingsexamens', die had ik wel gedaan (...) Wat ze [haar schoonmoeder] nooit gezien heeft is dat ik best gediensig voor haar zou kunnen zijn. Bijvoorbeeld voor haar zorgen als ze ziek is. Dat is wat ik zelf heb geleerd, vanuit mijn culturele achtergrond. Op de zaterdag zou ik absoluut met haar naar de markt zijn gegaan, vlees en groenten halen. Ik zou haar absoluut uit haar isolement hebben getrokken. Maar dat is iets wat ze niet heeft kunnen [willen?] zien.

Ook Jane geeft aan dat haar schoonouders in eerste instantie niet eens verder wilden kijken dan haar Nederlandse herkomst, naar haar kwaliteiten als persoon en schoondochter. Ze waren er in haar ogen vooral op gericht haar op fouten te betrappen, waardoor ze erop konden wijzen dat het toch nooit zou werken, een 'Turk' met een 'Nederlandse'.

Mehmet: Op zich vinden ze jou als persoon wel aardig, maar ze hadden een plaatje in hun hoofd van wat voor soort schoondochter ze zouden krijgen ...

Jane: En dat ben ik niet. En het grootste feit is dat ik Nederlands ben. Het gaat niet om wie ik ben, wie mijn ouders zijn, ja wel ... dat dat Nederlandse mensen zijn. En dat is het. Omdat ze ervan overtuigd zijn dat dat niet kan, een relatie tussen een Turkse jongen en een Nederlands meisje. Ik heb het gevoel dat hun beeld van wat familie is door mij wordt bedreigd. De dingen die ik wel doe zien ze niet. De dingen die ik niet doe, wel.

Toufik wees zijn ouders erop dat hij zelf absoluut niet taalde naar de nette, gelovige Marokkaanse huisvrouw met wie zijn ouders hem graag getrouwd zouden zien, omdat dat niet bij zijn eigen persoon en leefstijl paste. Zijn argumenten werden weggewuifd.

Toufik: Zij is niet moslim. Als je dan feitelijk constateert dat ik zelf niet eens moslim ben ... totaal niet relevant. Feit dat 'de familie, wat moet die wel niet denken ...'. Ik heb geen contact meer met de familie, dat interesseert me niet ... Het feit dat ik mijn ouders moet respecteren: ... "Ik respecteer jullie, tot op het bot, maar als ik moet kiezen tussen respect voor jullie en zelf gelukkig zijn, dan spijt het me zeer, blijf ik jullie respecteren maar wil ik wel gelukkig zijn." "Ja, maar kun je dan dat geluk niet vinden met een Marokkaans meisje?" "Ja, ongetwijfeld, maar ik ben nu met Jantine. Ik ga nu niet tegen Jantine zeggen: 'Sorry, het is einde oefening, ik ga nu een Marokkaans meisje zoeken.'"

De algemene ervaring van mijn gesprekspartners is dat wanneer de Turkse of Marokkaanse ouders bezwaar hebben tegen hun partner van andere herkomst, hun twijfel niet de partner als persoon geldt. Verworven kenmerken als opleidingsniveau of beroep, inkomen, leefstijl, maar ook gedrag als bijvoorbeeld beleefdheid of huiselijkheid, beïnvloeden het oordeel van ouders over de geschiktheid van de partner nauwelijks. Daarop is een uitzondering: zoals een hoog opleidingsniveau en een goede baan voor Marokkaanse vrouwen niet altijd een troef is op de huwelijksmarkt, omdat het hen in de ogen van ouders te mondig en zelfstandig maakt om goede huisvrouwen te zijn (Bouw et al. 2003), is het dat ook niet voor een partner van andere herkomst. Een goed opgeleide, zelfstandige schoondochter belooft weinig plooibaar te zijn.

Liliane: ... En die moeder die dan ook elke keer maar zei van: "Waarom ben je bij haar? Je bent perfect!" Hij is de hoofdprijs voor iedere Marokkaanse vrouw! En dan gaat hij nota bene met iemand die niet Marokkaans is. Daar heeft ze heel veel moeite mee gehad al die tijd. En ze zei ook iedere keer van: "Ja, waarom ga je nou eigenlijk met een vrouw die geschoold is? Met een geschoolde vrouw ga je altijd discussies hebben, over geld, over de dingen die je doet. Waarom niet een betere vrouw, die niet geschoold is, want dan heb je daar geen last van." Dat is altijd haar advies geweest.

Aangezien vrijgevochten Turkse en Marokkaanse meisjes ook ‘te vernederlandst’ worden genoemd, kunnen we vermoeden dat mondigheid en geringe plooibaarheid kwaliteiten zijn die – net als geloof – in de ogen van ouders onlosmakelijk zijn verbonden met etnische achtergrond. Wat mannen van een andere dan eigen herkomst betreft, vormen een goede baan of opleiding nauwelijks compensatie voor zijn onwenselijke achtergrond. Verworven kenmerken tellen pas mee, in positieve of negatieve zin, als aan de eerste vereiste, dat de partner een herkomstgenoot is, en ten tweede, ook aan de vereiste dat het een geloofsgenoot is, is voldaan.

4.2.3 Plannen gedwarsboemd?

Gezien de rol die ouders van oudsher hebben in het partnerkeuzeproces van Turkse en Marokkaanse jongeren, is het mogelijk dat zij al een echtgenoot voor hun zoon of dochter op het oog hebben. Daar kan geen zelfgekozen bruid of bruidegom tegenop als het gaat om het verwerven van de ouderlijke zegen over het huwelijk; temeer daar er mogelijk specifieke belangen verbonden zijn aan de door de ouders uitgezochte huwelijkskandidaat, zoals een gegeven woord, een ereschuld aan de familie in het herkomstland, of het onderpand van een materiële of financiële transactie. In zo’n geval valt te verwachten dat de ouders zich verzetten tegen de ‘vreemde’ partner, zoals ze zich tegen elke kandidaat die niet die van hun keuze is, zouden verzetten (en dat ze daarbij ook steun krijgen van de andere belanghebbenden bij dit huwelijk, bijvoorbeeld grootouders, ooms en tantes). Mijn gesprekspartners in dit onderzoek zeggen echter geen van allen weet te hebben van een dergelijke ‘agenda’ van hun ouders. De meesten stellen dat hun familie niet doet aan gearrangeerde huwelijken, althans niet in hun generatie. Dat wil zeggen: de jongeren hebben wel degelijk ervaring met ‘pogingen tot’ het arrangeren van een huwelijk. Ouders wijzen hun zoons af en toe op een geschikte vrouw, of ontvangen verzoeken van families om de hand van hun dochter en zelfs wanneer ze die bij voorbaat afwijzen, melden ze hun dochter wel dat er zich een kandidaat heeft aangediend. Maar ze dwingen niet: de jongeren voelen zich niet onder druk gezet en betrekken de mogelijkheid van een gearrangeerd huwelijk zelden op zichzelf.

Souad: Er is nooit een kandidaat geweest hoor, er is nooit iemand bij ons thuis gekomen. Het is wel via mijn oma, die jongen uit Marokko die me gevraagd heeft. En toen hebben ze mijn ouders eigenlijk ook een beetje onder druk gezet, dat die er ook moe van werden.

Farida: Mijn vader kreeg meerdere aanbiedingen. Die kwam dan ook geregeld van: “Hoor eens, je mag zelf beslissen maar het is gewoon mijn taak om je te melden dat ...” maar die ging er dan van uit al dat ik nee zou zeggen. Dat is meerdere keren geweest. Nou, en op gegeven moment valt het wel een beetje op, zo van: “Nee, nee, nee ...” werd hij wel een beetje panisch ... maar hij is nooit dwingend geweest of zo, nee.

Het is mogelijk dat ouders wel de verwachting koesterden dat ze bij het uitkiezen van een geschikte huwelijkspartner zouden worden betrokken. Een aantal van de gemengd gehuwden geeft immers te kennen dat oudere broers en zussen een gearrangeerd huwelijk hebben gesloten.

Ahmet: My brother when he married he was seventeen. My father was still alive. My brother was a little bit crazy, didn't want to stay in the house, slept in the street. And my father thought: if he gets married maybe he will behave better. So he married a cousin of ours from my father's village, whom he only knew from a picture until the day they were married. He couldn't say no, he had no chance. My sister also married this way, but I remember she was in love with that man. After my father died, my mother married off my older brothers and sisters like this. Before I got married to Rachida, my mother tried me as well. She would say, but as a joke: "Oh, I want you to marry this girl!" or: "This one, she's a very fine girl, you have to marry her." But I always say: "No, I cannot marry her."

Leen: But it is not really a joke? As soon as you say: "Okay, I am ready to get married now", it's done?

Ahmet: Yes.

Het gevoel niet tot een huwelijk gedwongen te worden, bestaat voor veel jonge Turken en Marokkanen uit het besef en uitoefenen van het 'recht om nee te zeggen'. Dat bestaat aan twee kanten: ook ouders hebben het recht om nee te zeggen. Voor de overgrote meerderheid van de jonge mannen en vrouwen is dat een veto: als ouders zich niet achter de door hun kind gekozen partner scharen, gaat het huwelijk niet door (Sterckx en Bouw 2005; Sterckx et al. 2014). In dat opzicht wijken degenen die toch een gemengd huwelijk sluiten tegen de wensen van ouders in, af van deze gang van zaken. 'Instemmingsrecht' leidt ertoe dat de grenzen van wat ouders en jongeren wenselijk vinden, pas aan het licht komen op het moment dat een concrete kandidaat voor de een de uitverkorene is en voor de ander onacceptabel. Het citaat van Ahmet laat zien hoe daarom in de praktijk een traditioneel gearrangeerd huwelijk en een gemengd huwelijk in hetzelfde gezin kunnen voorkomen: hij verzette zich steeds makkelijk tegen de koppelpogingen van zijn moeder en uiteindelijk was er in zijn geval niet veel weerstand tegen het meisje met wie hij op de proppen kwam. Aan het traject van zijn oudere broers en zussen te oordelen, hadden deze op gegeven ogenblik geen bezwaar (meer) tegen de door hun ouders voorgestelde partner.

Zonder uitzondering verwachtten mijn gesprekspartners niet volledig vrij te zullen zijn in hun partnerkeuze – want sommigen anticipeerden wel op bezwaar tegen een partner van vreemde herkomst – maar wel dat ze hun eigen keuze zouden mogen maken. Zelfs wanneer de ouders zichzelf een grotere rol toedichten in het partnerkeuzeproses van hun zoon of dochter dan die laatste zelf vermoeden, komt dit pas aan het licht wanneer deze zijn of haar trouwplannen aankondigt. Vandaar dat velen toch verrast waren door de tegenstand van hun ouders tegen hun partner.

Leen: Was er iemand, waar je familie je graag mee had zien trouwen?

Jane: Ik denk nu, achteraf wel.

Mehmet: Ja, achteraf. Maar nee, ze hebben nooit gezegd: "Zij of zij ...", dat niet.

Jane: Ik denk dat ze pas zijn gaan beseffen wat ze echt wilden, toen ik om de hoek kwam kijken. Het heeft er natuurlijk altijd wel ingezet, anders komt het er niet uit, maar ... ze zijn er nooit mee geconfronteerd, er is nooit een vriendinnetje geweest. En uithuwelijken, daar zijn ze in jouw familie ook niet voor, dus.

Of de ouders verwachtingen koesterden een grotere invloed te hebben op de partnerkeuze van hun kinderen, daar komen we slechts achter door hun gedrag in

concrete situaties te analyseren. In reactie op de ongewenste gemengde relatie, schoven een aantal ouderparen wel een tegenkandidaat naar voren. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij Saba en Souad. Maar ook in deze gevallen accepteerden de ouders na verloop van tijd de keuze van hun kinderen.

Samenvattend kunnen we stellen dat het gearrangeerde huwelijk noch voor de jonge Turken en Marokkanen, noch voor hun ouders echt buiten het blikveld ligt. Beide partijen zien daarnaast ook een huwelijk in het verschiet waarbij de jongere zelf zijn partner mag kiezen. Maar over de precieze reikwijdte van die keuzevrijheid komt pas duidelijkheid, wanneer de jongere een ongewenste keuze maakt. Zolang zoon of dochter zelf kiest voor iemand die voor de ouders gewenst of acceptabel is, hoeven ze niet tegen de grenzen van de ouderlijke tolerantie aan te lopen. Bij zonen kan die onbestemdheid lang aanhouden, zelfs wanneer een meisje thuis is voorgesteld trekken ouders daar geen conclusie uit. Maar bij de aankondiging van een gemengd huwelijk is de grens overschreden (vgl. Sterckx en Bouw 2005).

4.2.4 De gedroomde familie

Nursen: Mijn moeder is gewoon teleurgesteld. Die gelooft, nou ja, als ze nou maar met Turken waren getrouwd, dan was het allemaal veel beter. Dan was ze wel gelukkiger geweest. Dan kon ze [de kleinkinderen] veel beter verstaan, want ze kan wel goed Nederlands maar ... begrijp je? En haar eigen cultuur had ze dan teruggezien en dat mist ze wel denk ik. Maar goed, ze heeft ons niet verstoten en haar kleinkinderen, daar houdt ze wel van. Maar mijn vader, die heeft echt ... die is heftig teleurgesteld en die wilde dan ook niet naar de bruiloft of wat dan ook komen. Die heeft echt zoiets van ... vooral bij mijn oudste zus, dat was de eerste die [thuiskwam met een Marokkaan]. Heeft hij wel gezegd van: "Ik schiet je dood!" En dan niet gedaan, maar wel geroepen, weet je wel? Die had echt iets van: waarom is een Turk niet goed genoeg?

De categorische afwijzing van schoonzons en dochters die niet Marokkaans, respectievelijk Turks zijn, komt vooral voort uit de totaal andere familiewaarden die aan andere culturen worden toegeschreven. Verscheidene geïnterviewden geven aan dat hun ouders er een ideaalbeeld op na houden, dat door het gemengde huwelijk en de strubbelingen eromheen wordt bedreigd. Dit is het ideaal van de ouders als het middelpunt van een grote Turkse of Marokkaanse familie, met hun kinderen en kleinkinderen dicht in de buurt en alle rechten, verworvenheden en eerbied die hen in die positie toekomen. Het is dit ideale plaatje dat bedreigd wordt door het gemengde huwelijk van een van de kinderen. In de volgende paragraaf zal ik proberen dit complexe beeld van een toekomst te ontleden en te analyseren welke aspecten ervan, op welke manier belangrijk zijn en door een gemengd huwelijk worden bedreigd.

Een andere aanwijzing voor het bestaan van een soort ideaal totaalplaatje van de familie zit hem in het feit dat het verzet van ouders niet afneemt maar toeneemt bij diverse gemengde huwelijken binnen een familie; in tegenstelling tot wat we verwachten effent een succesvol gemengd paar in de familie niet de weg voor andere kinderen met een gemengde relatie. Toufik, Naïma, Souad en Nursen die allen broers en zussen hebben met eveneens een partner van andere herkomst, zien de weerstand van hun ouders tegen een nieuw gemengd huwelijk gaandeweg toenemen. Daar liggen behalve in het geval van Naïma (zij is gescheiden) geen eerdere slechte ervaringen aan ten grondslag.

Toufik: Het broertje na mij heeft ook een relatie met een Nederlands meisje, die wonen eigenlijk samen. Dat ontkent hij. Want het schijnt naar hem toe vanuit mijn moeder echt heel duidelijk te zijn gemaakt van: “No way, jij komt niet met een Nederlandse thuis.” En die zit daar ontzettend mee in zijn maag. Maar inderdaad, zo van: “Na je twee zussen en Toufik, niets daarvan dat jij ook met een Nederlander trouwt. Dat wordt een Marokkaanse.”

Leen: Je zou denken dat ze drie goede voorbeelden hebben, dat ze eraan wennen?

Toufik: Het is eerder omgekeerd. Ja. Tegen hem is nu al letterlijk gezegd van: “Vergeet het maar dat jij op een dag komt vertellen dat je met haar gaat trouwen.”

Eén gemengd huwelijk in het gezin is overkomelijk als er nog ongehuwde kinderen zijn die wel kiezen voor een partner die meer in de lijn van de wensen van de ouders ligt. Maar vaak blijft het niet bij een, zien we in de naaste omgeving van de Turkse en Marokkaanse jongeren in dit onderzoek. Met elk huwelijk met een niet-herkomstgenoot raakt de droom van een ‘traditionele’ Turkse of Marokkaanse familie verder buiten bereik van de ouders.

Aan het ideaalplaatje van een typisch ‘Turkse’ of ‘Marokkaanse’ familie zijn twee categorieën van belangen van de ouders verbonden: de ene heeft betrekking op de relaties binnen het ouderlijk gezin, de andere op de relaties van het gezin met de buitenwereld. Vanuit de uiteenlopende rollen en invloedssfeer die vaders en moeders hebben in ideaaltypische familie komen ook uiteenlopende bezwaren tegen het gemengde huwelijk naar voren.

4.3 Familiekapitaal in de waagschaal

Nu we hebben vastgesteld dat een gemengd huwelijk het ideaalbeeld van een Marokkaanse of Turkse familie bedreigt, is het in deze paragraaf tijd om na te gaan welke verschillende deelaspecten van het familieleven in dat ideaalplaatje vervlochten zijn en op welke manier een gemengd huwelijk daarop ingrijpt. Eerst behandel ik de factoren die in de literatuur worden genoemd als een verklaring voor een strikte endogamie (zie hoofdstuk 1), die betrekking hebben op de relaties binnen de familie. In mijn interviews heb ik geen verwijzingen gevonden naar het beschermen van het familiebezit als motief. Vervolgens speelt het zorgideaal van Turkse en Marokkaanse ouderen en de daarmee verband houdende familiesolidariteit een rol als reden om binnen nauwe eigen kring te trouwen; het beschermen van hun *bonding* kapitaal en van de machtspositie van ouders binnen de familie.

4.3.1 Partnerkeuze en zorgideaal

Tegen de door de literatuur geschapen verwachting in, verwezen de ouders in hun bezwaren tegen een schoonzoon of -dochter van een andere groep niet naar hun toekomstige zorgsituatie. In interviews met een Turkse of Marokkaanse man heb ik, aangezien hier spontaan niet aan werd gerefereerd, gevraagd welke verwachtingen hun ouders hebben omtrent hun verzorging in de toekomst. De ouders blijken daarover echter geen concrete uitspraken te hebben gedaan. Doorgaans zijn ze ook nog niet zo oud of afhankelijk van de hulp van anderen. De jonge mannen en vrouwen geven aan dat binnen de familie veel verwachtingen over en weer, zoals ook het geval bij andere

onderwerpen – waaronder partnerkeuze – niet expliciet worden gemaakt. Ze menen een goed vermoeden te hebben van de toekomstdromen van hun ouders, maar ook als ze denken daar niet in mee te willen gaan, spreken zij dat op hun beurt niet uit.

Mesut: Dat is niet expliciet zo besproken, naar voren gebracht. Maar dat is wel hoe het gaat. Dat wij ze heel erg ondersteunen en dat zij heel erg afhankelijk van ons zijn. En ik wil ook, mijn broers ook, dat ze bepaalde dingen zelf proberen. Maar het gaat heel goed hoor, ik heb een goed contact met mijn ouders.

Zo blijven de betrokken partijen in het ongewisse over elkaars wensen en verwachtingen totdat zich een concrete vraag opdringt. Ouders maken zich wel een voorstelling van hoe ze hun nog actieve jaren willen doorbrengen: zo dromen verscheidene ouderparen ervan hun oude dag althans gedeeltelijk in het herkomstland door te brengen. Ze hebben daar een huis gekocht of gebouwd en zouden graag grote delen van het jaar in Turkije of Marokko doorbrengen. Deze wensen zijn overblijfselen van het oorspronkelijke idee definitief en volledig te remigreren. Ondertussen ziet het er naar uit dat in Nederland opgegroeide kinderen die stap niet zullen zetten. Daarom hebben de ouders hun plan bijgesteld: gedurende een aantal maanden per jaar komen ze terug naar Nederland om tijd door te brengen met hun kinderen en kleinkinderen. Maar ook hieromtrent lopen de visies van ouders en kinderen en hun gezinnen uiteen. Aangezien deze fase in het leven van de familie naderbij is en wel concreet voorstelbaar, gaan gesprekken over de oude dag van de ouders vaker hierover.

Toufik: Een poosje geleden, met het Suikerfeest of het Slachtfest, zaten we met zijn allen bij mijn ouders en op een gegeven moment begint mijn vader van: “Ik had altijd gedacht dat ik mijn oude dag in Marokko zou doorbrengen, maar dat zou betekenen dat ik jullie maar een keer om de twee jaar ga zien.” En toen zei ik met mijn botte kop: “Ja, die kans is redelijk groot.” Daar waren de anderen dan weer boos over, van moet je dat nou weer zo scherp zeggen ... “Als jullie naar Marokko gaan, dan zullen we regelmatig vliegen.” Maar dat geloof ik gewoon niet. Goed, daar zijn ze zich nu ook steeds meer van bewust en volgens mij hebben ze een beetje stiekem zich voorgenomen om op klassieke wijze de winter in Marokko door te gaan brengen en dan in de lente weer hiernaartoe te komen.

Mesut: Of ik verwacht word te zorgen voor mijn ouders? Nee. Ze hebben ook een huis in Turkije. Ze gaan heel vaak naar Turkije. Kijk, natuurlijk als ik eenmaal getrouwd ben en ze kunnen niet bij mijn broers terecht dan kunnen ze wel bij mij terecht. Maar ze houden hun huis hier aan en ook in Turkije.

Leen: Dus jij ziet ze nog voorgoed teruggaan?

Mesut: Ja hoor. Ze gaan ook voor een halfjaar, negen maanden zijn ze in Turkije. En ze komen hier een paar maanden om hun kinderen en kleinkinderen te zien.

Dit is een kwestie waarbij de ‘vreemde’ huwelijkspartner van (een van) de kinderen de oplossing dreigt te bemoeilijken: aangezien deze persoon niet dezelfde band heeft met het herkomstgebied, fungeert die als een extra anker in Nederland. Kinderen die – onder invloed van hun partner – de vakantie anders en elders willen doorbrengen dan bij de familie in het dorp of de stad van herkomst, zijn het schrikbeeld van veel ouders.

Deze vakanties zijn voor de eerste generatie emotioneel zwaar beladen, daarmee

komen ze tegemoet aan gevoelens van heimwee en gemis en kunnen ze banden met de achtergebleven familie en vrienden weer aanhalen. Dit blijkt ook bezwaren op te leveren tegen huwelijken tussen Turken van verschillende regio's in Turkije of Marokkanen afkomstig uit verschillende gebieden (Sterckx en Bouw 2005). Niet-Marokkaanse of niet-Turkse partners voelen er waarschijnlijk nog minder voor om wekenlang op familiebezoek te gaan in het land van hun schoonouders en zullen ook hun partner daarvan weerhouden.

Anouar: Dan zie je: ook onder de Marokkanen zijn verschillen. Berbers willen alleen maar met Berbers, en die uit het Noorden willen niet met die uit het Zuiden; als niet de taal het probleem is, dan komt wel de vakantie aan de orde: "Ja, maar als wij dan naar Marokko gaan, ik heb geen zin om een maand in Tanger te blijven met jou, ik wil ook een maand naar mijn familie in het zuiden." Dus ook voor het trouwen al, denken de broeders en zusters aan, ja, vakanties.

Souad: Mijn zus bijvoorbeeld, die maakte een keer een opmerking – voor mij is dat niet belangrijk, maar voor haar was dat dan blijkbaar heel belangrijk – van: "Gaat hij dan wel op vakantie naar Marokko?" En ik had iets van: "Ja, maar ... we hoeven niet altijd naar Marokko te gaan?!" Maar voor haar was dat een soort vastigheid of zo van: "Ja, maar het is niet zo dat hij jou in een keer moet gaan belemmeren om naar je geboorteland te gaan."

Een gemengd huwelijk kan de aanleiding zijn dat relaties tussen de Turkse of Marokkaanse partner en diens familie in Turkije of Marokko verder verwateren, maar de in verhouding positieve ontvangst van de 'vreemde' partner door de familie en kennissen daar (zie 4.5) kan ook een bron zijn van een sterker gevoel van betrokkenheid en toebehoren.

4.3.2 Niet meer zonder afspraak op bezoek

Een motief voor endogame jongeren om te trouwen binnen de eigen kring, is dat een herkomstgenoot hetzelfde gevoel voor familie heeft (Sterckx en Bouw 2005). Daarmee doelen ze op twee dingen: ten eerste refereren ze aan de zin voor solidariteit binnen en loyaliteit aan de familie die herkomstgenoten wordt toegedacht. In de tweede plaats hebben ze het over het juiste gevoel voor respect voor de ouderen van de familie. Het beeld dat Turken en Marokkanen daarbij hebben van westerse familierelaties, is dat die kil en harteloos zijn: autochtone ouders zetten immers hun kinderen met 18 jaar het huis uit, en diezelfde kinderen 'dumpen' later hun hulpbehoevende ouders in bejaardenhuizen (Yerden 2000; De Feijter et al. 2001; Sterckx en Bouw 2005). Een belangrijke kanttekening hierbij is dat in werkelijkheid de opvattingen van autochtonen over wederkerige verantwoordelijkheid van ouders en kinderen voor zorg, materiële en immateriële steun niet veel anders zijn dan die van niet-westerse allochtonen (o.a. Van den Broek en Keuzenkamp 2008). De beeldvorming over de 'Nederlandse' versus de 'Turkse' of de 'Marokkaanse' familie is echter belangrijker.

Turkse en Marokkaanse ouders zijn bang de steun en toewijding van hun kinderen te verliezen, als die trouwen met een partner van een andere cultuur. Door een gemengd huwelijk dreigt zoon of dochter te 'vernederlandsen', in de zin dat ze de als 'koud' en 'harteloos' beschouwde Nederlandse familierelaties zullen overnemen. Dat uit zich in de

vraag, die bijna alle Turken en Marokkanen met een gemengd huwelijk te horen kregen: “Mogen we nog wel onaangekondigd op bezoek komen?” en “Moeten we nu ook een afspraak maken om je te zien?”

Het kunnen aanlopen ‘zonder vooraf te bellen’ heeft verschillende connotaties: letterlijk vragen ouders of de deur nog wel openstaat, of ze nog steeds een beroep kunnen doen op hun kinderen om hulp bij allerhande grote en kleine kwesties. Maar er zit ook een machtsaspect aan het onaangekondigd binnenlopen. Beide vloeien voort uit een opvatting van familierelaties waarin solidariteit, warmte en respect voor ouderen nauw met elkaar zijn verweven. Ouders koesteren de verwachting dat het huishouden van een gehuwd kind een soort van satellietfiliaal is van het eigen gezin. Ze stellen zich voor dat een pasgehuwd paar nog niet meteen het nest uitvliegt maar daarentegen dicht in de buurt blijft, zodat (schoon)moeder van tijd tot tijd orde op zaken kan stellen in het nieuwe huishouden. Dit overloophuishouden komt in de praktijk ook in Nederland voor, als de afstand tussen de ouderlijke en de echtelijke woning het toelaat (Sterckx en Bouw 2005). De meest extreme vorm ervan is het inwonen van de jonggehuwden bij de ouders van de bruidegom, maar ook recent gehuwde dochters gaan vaak dagelijks even bij moeder langs. Of er daadwerkelijk een groot verschil is tussen Marokkaanse, Turkse en Nederlandse families wat de verwevenheid van een nieuw huishouden met dat van de ouders betreft – en of Nederlandse jonggehuwden en hun ouders daadwerkelijk de agenda’s trekken voor een afspraak – is de vraag. Waarschijnlijk zijn de fysieke afstand tussen de woningen en de dagbesteding van ouders en kinderen en vooral of de vrouwen buitenshuis werken of niet, van doorslaggevend belang.

Saloua roemt in haar gesprek met mij, de gewoonte van haar Nederlandse schoonmoeder om te bellen voor ze op visite komt. Ze zet dit af tegen hoe ze denkt dat een Marokkaanse schoonmoeder dit zou aanpakken. In het onderstaande citaat zien we dat terug en ook waar het gevoelige punt zit: een Marokkaanse schoonmoeder ziet volgens haar pogingen van het pasgehuwde stel om afstand te nemen als afwijzing, terwijl haar Nederlandse schoonouders niet gekwetst zijn als zij aangeeft dat het bezoek haar op dat moment niet gelegen is, maar op een ander tijdstip wel.

Saloua: Ja, het is bellen van tevoren en afspraken maken. En met Marokkaanse schoonouders ja, die ... daar kan je zo langsgaan en zij kunnen zo langskomen, het is niet dat je echt ... en als je zegt: “Goh ik heb geen tijd”, dan is het meteen van: “Die moet me niet hebben”, of: “Wat is er aan de hand?”

Onaangekondigd bezoek wordt door de kinderen ook wel ervaren als inbreuk op hun privacy. Omtrent het ‘bezoekrecht’ ontstaat een subtiele strijd om het gezag over het nieuwe huishouden die met name hoog oploopt tussen moeders en schoondochters. Het onaangekondigd langskomen is een terugkerende wreveld in de verhalen van de schoondochters, omdat veelvuldig bezoek van haar schoonmoeder aanvoelt als controle.

Jane: Het is een keer gebeurd dat we een weekendje naar België gingen en dat wij dan afwogen om te zeggen dat we een dag eerder weggaan ... Toen zijn ze hierheen komen rijden die dag ... en ik had al zo'n voorgevoel, ik zeg: “We gaan ze tegenkomen op het moment dat wij weggaan.”

Mehmet: In hun verdediging: ze kwamen niet ter controle!

Jane: Dat zeggen ze!

Marokkaanse en Turkse schoonmoeders hebben geen patent op ‘bemoezucht’, anders zou er niet zo’n uitgebreid arsenaal aan Nederlandse schoonmoedermoppen bestaan. Anderzijds hebben Turkse en Marokkaanse schoonmoeders andere verwachtingen over hun positie in het huishouden van hun schoondochters en over de positie van de schoondochter in de familie van haar man. (Schoon)moeder is daarin op basis van haar leeftijd en ervaring een autoriteit en haar (schoon)dochter een ondergeschikte en leerling waar het huishoudelijke taken betreft. Veel Turkse schoonmoeders zien het als haar vanzelfsprekende taak haar *gelin* als het ware op te leiden in haar eigen huishoudelijke stijl (Sterckx en Bouw 2005), gedurende de jaren vlak na het huwelijk wanneer de schoondochter bij haar schoonouders inwoont. Voor de oudere huisvrouw is dit een van de weinige bronnen van status en autoriteit. Zelf hebben zij in hun tijd hiervoor het leergeld betaald als gedienschte bruid in de familie van haar man. Zij geven deze verworven machtspositie niet graag uit handen. Op het forum van www.seni-seviyorum.nl klagen de Nederlandse partners van Turkse mannen hoe alles in huis na een bezoek van schoonmoeder op een andere plek ligt en dat er voortdurend ongevroegde wijzigingen worden aangebracht aan de inrichting.

4.3.3 Schoonmoeders macht

Trouwen binnen de eigen familie en binnen de eigen groep met een partner die weet ‘hoe het hoort’ zien moeders ook wel als een manier om de traditionele machtsverhouding tussen hen en hun kinderen te garanderen (vgl. Böcker 2000). Als ze een schoondochter of -zoon krijgen met een andere culturele achtergrond, dan is hun overwicht op basis van hun leeftijd en positie niet vanzelfsprekend.

In de praktijk vinden schoonmoeder en haar niet-Turkse schoondochter een *modus vivendi* op basis van de letterlijke en figuurlijke afstand tussen hen beiden. De door mij geïnterviewde schoondochters gaven aan bekend te zijn met de specifieke rol van de *gelin* in een Turks huishouden. Toch hebben ze niet het gevoel dat hun dienstbaarheid wordt afgedwongen. Sommige zeggen uit beleefdheid spontaan een handje te helpen bij de afwas of het bedienen van gasten. Alle citaten in deze paragraaf zijn reacties op het speciaal met dit doel door mij geopende topic op www.seni-seviyorum.nl met als titel ‘jij en je schoonouders’ (voorjaar 2011).

Schoondochter1 [woont in Turkije, bij haar schoonouders in de buurt]: Ik ben – zonder mezelf op de borst te kloppen – wel een goede schoondochter denk ik. Ik ga met regelmaat naar mijn schoonmoeder, help dan standaard met alle huishoudelijke klusjes. Niet omdat dat van me gevraagd wordt, maar omdat ik gewoon niet op m’n kont kan zitten als ik zie dat anderen werk(jes) aan het doen zijn, zeker niet als ik zie dat mijn bejaarde schoonmoeder aan het zwoegen is. Dan neem ik haar met liefde werk uit handen.

Maar er zijn ook vrouwen die uitdrukkelijk niet helpen en zich eerder door hun schoonmoeder laten bedienen. Ter rechtvaardiging hiervan voeren ze aan dat zij ook een baan hebben, terwijl hun schoonmoeder of schoonzussen huisvrouwen zijn.

Schoondochter2 [schoonmoeder in België]: Mijn schoonmoeder verwacht van mij niet dat ik haar bedien als we er zijn, integendeel kan ik negen van de tien keer gewoon aanschuiven aan tafel wanneer we daar zijn (ik werk en zij niet, ze vindt het dan ook logisch dat het zo gebeurt).

Iets vergelijkbaars gebeurt bij vrouwen die op bezoek zijn bij hun schoonouders in Turkije. Het feit dat ze 'op vakantie' zijn is voor hen een motief om niet veel bij te dragen aan huishoudelijke hulp en hun schoonmoeders accepteren deze houding ook. Van een 'toeriste' verwachten ze minder dat ze haar taken als *gelin* vervult dan ze van hun Turkse schoondochters en dochters doen.

Schoondochter3: Als ik bij mijn schoonmoeder ben, ben ik op vakantie en ik ga dan echt niet haar vriendinnen van eten en drinken voorzien. Dat mag ze lekker zelf doen. Ik weet niet of ze het van mij verwacht, ik heb het idee van niet en anders heeft ze pech. Ik doe weer andere dingen goed/leuk/aardig, maar heb me dus niet aangepast aan haar verwachtingspatroon.

Schoondochter4: Ik ben verre van de ideale schoondochter denk ik. Als ik bij mijn schoonouders ben, ben ik net als [schoondochter3] zegt 'op vakantie'. Ik wil dan wel eens helpen met wat kleine dingen, tafel afruimen, afwassen, maar verder ga ik me niet bezighouden met allerlei schoonmaakactiviteiten en serveren. Als ik langer zou blijven, is het een ander verhaal. Maar goed, ik wil niet langer blijven, want ik hou het in zo'n dorp niet uit.

Er wordt een patroon zichtbaar: hoe verder de niet-Turkse schoondochter afstaat van het dagelijkse huishouden van haar schoonouders, hetzij doordat ze op grote afstand woont en haar bezoeken incidenteel zijn, hetzij doordat ze vanwege haar carrière of opleidingsniveau niet in de eerste plaats een huisvrouw is (of allebei), hoe minder ze voor zichzelf een substantiële rol ziet weggelegd in het huishouden van haar schoonmoeder en hoe minder dat ook van haar wordt verwacht. Degenen die systematisch een handje helpen, zijn ook degenen die over het algemeen dichter bij hun schoonmoeders staan: omwille van de relatief kleine fysieke afstand bijvoorbeeld komen ze vaker bij hun schoonfamilie over de vloer. Deze schoondochters zeggen ook de verwachte hulp 'spontaan' te bieden: de situatie is van dien aard, dat een zekere bijdrage van de schoondochter aan huishoudelijke activiteiten in het huis van haar schoonouders door alle betrokkenen als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Maar hier ontstaan ook de onderlinge misverstanden op basis van aan cultuur toegeschreven opvattingen over wat de gepaste verhouding tussen schoonmoeder en schoondochter is. Wanneer de letterlijke en figuurlijke afstand tussen schoonmoeder en schoondochter klein is, komen spanningen eerder aan het oppervlak. De vrouwen die het dichtst het traditionele ideaaltipe van de inwonende *gelin* benaderen, klagen het hardst over de in hun ogen onbillijke eisen van hun schoonmoeder.

Schoondochter5 [woont in hetzelfde gebouw als haar schoonmoeder – in Turkije]: Ik word gek van mijn schoonmoeder! Ze weet alles beter. Want ze is tenslotte ouder en dus wijzer. Ze komt serieus elke ochtend aanbellen en controleren of ik al wakker ben en al aan het opruimen. Als het 11 uur is vindt ze me een schande omdat een nieuwe bruid niet zo lang hoort te slapen. Als ze visite krijgt, roept ze me om haar te komen helpen. Ik moet dan mijn hele huis laten zoals het is om haar huis te gaan schoonmaken en opruimen. Ze zeurt constant dat ik mijn terras niet dweil. Als ik zeg: het is winter, we zitten er niet op, vraagt ze zich af hoe mijn man het uithoudt met mij ...

Schoondochter6: En dat doe je dan ook? ... Maar uit je verhaal maak ik op dat je daar woont. Sorry, ik zou zeggen dat ze maar een ander slaafje moet zoeken.

Schoondochter7: Maar het is hun cultuur, denk niet dat het in dank wordt afgenomen als je dat zou zeggen.

Schoondochter5: Turkse vrouwen vinden het heel normaal als hun schoondochter hun moet helpen met alles. Ik zei één x 'maar ik ben aan het opruimen'. Toen zei ze ja, maar visite komt niet bij jou dus snel help mij hier.

Schoondochter8: Ik denk eerder dat het de Turkse cultuur is om geen nee te mogen zeggen tegen je ouders en al helemaal niet tegen je schoonouders. Mijn schoonmoeder vraagt nooit wat van mij en zegt ook altijd dat ze dit soort situaties als die van jou, [schoondochter5], verschrikkelijk vindt.

Schoondochter7 woonde aanvankelijk in bij haar schoonmoeder, of dicht bij haar in de buurt, zodat ze in de praktijk vrijwel een huishouden deelden (in Nederland). Ondertussen woont zij met haar man en kinderen op iets grotere afstand en is haar plaats als inwonende *gelin* overgenomen door de nieuwe (Nederlandse) vrouw van haar zwager. Met het toenemen van de afstand, gecombineerd met het feit dat ze inmiddels ouder is geworden en er jongere vrouwen zijn die een dienstbare rol kunnen vervullen, heeft ze weer de hogere status van gast en wordt van haar minder huishoudelijke hulp verwacht.

Schoondochter7: Soms worden van je als *gelin* zijnde wel dingen verwacht ongeacht wie er zijn en dat doe ik dan ook wel. Nu ik zelf wat ouder wordt en er jongere nichtjes of schoondochters van tantes daar komen, hoef ik minder te doen ... Ik kom bijna nooit meer bij mijn schoonmoeder en als ik daar ben, is het ook echt visite. Dus niet meer zoals vroeger dat je daar dan gewoon hoorde. En dan kwam er visite en dan haalde je dus de thee enz. Als ik er nu zou komen? Doe ik niks!

Vermoedelijk is er eenzelfde dynamiek in de relaties van schoonmoeders en -dochters van dezelfde origine. Dat zou ons helpen de opmerking van Lilianes schoonmoeder, dat haar zoon niet moet kiezen voor een hoogopgeleide vrouw, te plaatsen. Van 'autochtone' vrouwen wordt bovendien voorondersteld dat zij mondiger zijn en hun plaats niet kennen. Het beschermen van hun machtspositie als schoonmoeder is vooral van belang voor vrouwen die weinig andere bronnen van status en aanzien kunnen aanboren: voor laagopgeleide huisvrouwen met weinig sociale contacten buiten hun gezin. De autochtone schoonmoeders van Turkse en Marokkaanse vrouwen met een gemengde relatie zijn vaker actief in een betaalde baan of in het vrijwilligerswerk en hoeven wellicht daarom minder hun gezag als matriarch te laten gelden.

De gespannen verstandhouding met hun schoonmoeder maakt dat de schoondochters op seni-seviyorum.nl liever niet hun schoonmoeder in huis halen op haar oude dag. Met name het idee dat er dan een tweede kapitein op het schip is, staat hen tegen. Ze verwijzen daarbij naar hun 'Nederlandse' gevoel voor privacy: ook hun eigen moeder hebben ze liever niet in huis. Het verschil is, zo stellen ze, dat hun eigen ouders dit ook niet wensen, terwijl het voor hun Turkse man duidelijk tot het verwachtingspatroon behoort hulpbehoevende ouders in huis te nemen. Ze voegen er opgelucht aan toe dat het in hun geval onwaarschijnlijk is dat hen ooit zal worden gevraagd *bakim* (dagelijkse, intieme zorg, zie Yerden 2000) te geven: zij wonen in Nederland en de schoonmoeder in Turkije, of er is een Turkse schoonzus (*gelin* of eigen dochter) die al *bakim* geeft of daar eerder toe zal overgaan. Hun man zal zijn bijdrage leveren door geld te sturen. Wederom zien we dat pragmatisch wordt omgegaan met de ideaaltypische verplichtingen van zoons en schoondochters ten aanzien van ouderen en dat de letterlijk of figuurlijk grote afstand

tussen *gelin* en schoonouders de doorslag geeft.

Schoondochter4: Mijn schoonouders hebben me wel geaccepteerd, maar diep in hun hart zouden ze liever een Turkse schoondochter gehad hebben. Wij wonen in Nederland en zij in Turkije, en mocht later de moeder alleen overblijven dan denk ik dat ze bij haar dochter gaat wonen. Voor mij zou het absoluut geen optie zijn haar hier naartoe te halen, ik zou dat niet trekken. Dat komt ook omdat ik gewoon weinig met m'n schoonouders heb. Mijn man zou zijn moeder natuurlijk niet onverzorgd willen laten en vindt het best hard dat we oude mensen hier 'wegstoppen' in bejaardenhuizen ipv er zelf voor te zorgen. Stel dat zijn zussen de ouders niet kunnen verzorgen, zouden we wel een probleem hebben denk ik.

Schoondochter6: Ik zou het liever niet willen. Mijn man zal er geen bezwaar tegen hebben. Hij zou ook maar wat graag mijn moeder in huis nemen om voor haar te zorgen. Hij formuleert het zo: mijn moeder en jouw moeder hebben altijd voor ons gezorgd, nu is het onze beurt. Ik ben het daar wel mee eens, maar het lijkt me een enorme inbreuk op je privacy om je moeder of schoonmoeder in huis te hebben. Ik zie het niet snel gebeuren.

Schoondochter2: Bij de verbouwing van onze woning hebben we rekening gehouden met een kangoeroeconcept. Wanneer op termijn mijn of zijn ouders zorgbehoevend worden, kunnen zij komen inwonen (hoewel ik de voorkeur geef aan mijn ouders: ik ben enig kind en mijn man komt uit een groot gezin).

Er zijn specifieke situaties waarin het model van de dienstbare *gelin* toch weer aan de orde is: wanneer de schoonouders (Turkse) gasten ontvangen. Welke pragmatische taakverdeling en concrete gezagsverhouding er in het dagelijkse leven ook moge bestaan tussen de Turkse moeder en vader, hun zoon en diens vrouw: wanneer de ouders visite ontvangen en de *gelin* is aanwezig, verwachten de schoonouders dat hun schoondochter de traditionele taken van de *gelin* – het serveren van thee en hapjes, attent zijn op de behoeften van de gasten en op tijd kopjes en bordjes bijvullen – op zich neemt. Het verhoogt de status van de schoonmoeder in de ogen van haar vriendinnen, dat haar *gelin* haar respect betuigt door haar en haar gasten te bedienen, in het bijzonder wanneer deze schoondochter een niet-Turkse is.

Schoondochter9: Ik merk een groot verschil tussen de situatie waar visite bij is en waar geen visite bij is. Zodra er gasten zijn wordt er meer van mij verwacht, anders kan ik vaak blijven zitten.

Schoondochter1: Wat ik wel moeilijk/zwaar vind is als er veel bezoek tegelijk is. Dan blijf je rennen met thee en *tatli*¹ bordjes. Maar als je dan aan het rennen bent en je hoort al die *teyze*² tegen elkaar zeggen "hoe *hamarat* de *gelin* wel niet is"³, dan denk ik: ach, ff doorbijten en ze gaan weer naar huis.

Schoondochter2: Ik help wel spontaan, bijvoorbeeld bij *bayrams*⁴ en dat vindt ze uitermate geweldig. Noem het een vorm van toneeltje spelen. Ze apprecieert mij enorm en ik merk dat ze mij verdedigt in haar omgeving.

Schoondochter10: Als haar vriendinnenclub op visite komt, serveer ik wel degelijk de thee

¹ *tatli* = een zoet gebak

² *teyze* = letterlijk: tante, wordt ook gebruikt als een respectvolle aanspreektitel voor oudere vrouwen, net als 'amca' voor 'oom'

³ 'hoe *hamarat* de *gelin* wel niet is': bij gearrangeerde huwelijken kijken de familieleden van de bruidegom hoe kundig (= *hamarat*) de beoogde bruid (= *gelin*) is, met name op gebied van huishoudelijk werk, bijvoorbeeld hoe goed ze diverse soorten *tatli* kan maken

⁴ *Bayram* = religieus feest, bijvoorbeeld Offerfeest of Suikerfeest

en de koekjes. Niet omdat ik dat moet, niet omdat dat van mij verwacht wordt, maar omdat ik weet dat ik haar daar een groot plezier mee doe. Haar *yabancı gelin*⁵ die zich conformeert aan een oud Turks gebruik waar veel Turkse *gelins* afstand van nemen. Okay, het is misschien een onderdanige rol, maar zo zie ik het niet. Ik zie het als een uurtje show. Niet meer en niet minder. En als ik dan hoor hoe haar vriendinnen zeggen dat ze zo veel mazzel heeft met haar buitenlandse schoondochter omdat hun Turkse schoondochters weigeren thee te serveren, dan is dat het voor mij waard. P.S.: Uiteraard is die 'show' makkelijker vol te houden als je zoals wij op 800 km afstand woont. Die paar weken dat we daar zijn trek ik dat wel.

Uit het bovenstaande blijken ouders – en in dit geval in het bijzonder de moeder – er belang bij te hebben dat voor de ogen van de buitenwereld, de 'vreemde' partner van hun kinderen zich conformeert aan 'typisch Turkse' (of 'Marokkaanse') gewoonten en familieverhoudingen. De niet-Turkse schoondochters hierboven aan het woord, spreken van een 'show', een 'toneeltje opvoeren' voor de visite: voor het oog van de buitenwereld wordt opzichtig het script van de traditionele schoonmoeder-gelinrelatie gevolgd. In andere contexten hebben geïnterviewden het over *keeping up appearances*, om soortgelijke situaties te beschrijven. Dit is een voorbeeld van het (tijdelijk) verdoezelen van verschil in een *performance* aangepast aan het publiek, in dit geval van kritische collega-schoonmoeders. Het feit dat de 'vreemde' schoondochter hiertoe bereid is, compenseert voor het statusverlies dat schoonmoeder in deze kring lijdt door het gemengde huwelijk.

4.3.4 Kapitaaluitbreiding

Een huwelijk is voor migrantenouders van Turkse en Marokkaanse origine de vertrouwde manier om hun familie uit te breiden en daarmee het netwerk waarin ze het meest sociaal actief zijn. Een familieband geeft aanleiding tot over en weer bezoeken, vooral tijdens feestdagen en het bij die gelegenheden uitwisselen van geschenken, informatie en diensten. Ouders rekenen op de aangetrouwde familie voor de uitbreiding van hun sociaal kapitaal. Meer bepaald, op de uitbreiding van hun *bonding* sociaal kapitaal: het samen feesten en bij elkaar over de vloer komen ziet men alleen geschieden met herkomstgenoten. Ook daarom – geven mijn gesprekspartners aan – zijn ouders niet blij met een schoonzoon of -dochter (en diens familie) van andere herkomst.

Liliane: Plus, geen beste vriendin voor haar (schoonmoeder), hè. Mijn moeder zou niet met haar gezellig elke zaterdag kunnen afspreken. Ze komt niet uit Amsterdam, al helemaal niet uit hetzelfde dorp, hoe kun je dan met zijn tweeën boodschappen halen, of naar het park gaan, of praten, dat soort dingen.

Mehmet: Wat voor contact hebben mijn ouders met haar ouders? Want dat is in Turkije altijd heel goed. Het zijn beste vrienden altijd.

Doelrationele argumenten, in de zin van de bijdrage die een schoondochter of -zoon van buiten de eigen kring kan leveren aan het *bridging* kapitaal van de familie, doen weinig ter zake. Integendeel, de voordelen van een nieuw familielid uit andere kringen lijken niet op te wegen tegen de onzekerheden die diens vreemdheid meebrengt en de

⁵ yabancı gelin = een 'vreemde' bruid, een buitenlandse schoondochter

bedreiging die hij of zij inhoudt voor het uitbreiden en verstevigen van het *bonding* kapitaal. Dat geldt zowel voor de interne rituelen van de familie, als voor die van de (etnische of religieuze) gemeenschap waaraan de familie deelneemt.

4.3.5 Kleine rituelen van het familieleven

Farida: Ja, misschien zijn ze ook bang dat ... Hoe moet je dat uitleggen ... Wij leven best wel in een coconnetje zeg maar, ons gezin. En dat komt ook omdat we uit een groot gezin bestaan, dat we heel veel met elkaar optrekken en weinig met de buitenwereld. En hij komt daar als buitenstaander binnen, dat het voor hun ook iets is van: "Oh jee, wat nu? Wat gaat er nu gebeuren?"

Uit de reacties van de ouders op het vooruitzicht van een gemengd huwelijk blijkt, dat ze zich geen voorstelling kunnen maken van de manier waarop deze partner van andere herkomst ingevoegd moet worden in de rituelen van het gezinsleven. Zeker wat betreft de meer alledaagse rituelen die het cement zijn van het ouderlijk gezin: de gezamenlijke maaltijd, visite over en weer, samen theedrinken, enzovoorts weten de ouders vanwege de vreemde partner niet meer waar ze aan toe zijn.

Het gemengde huwelijk van een van de kinderen vormt een bedreiging voor de integriteit en de samenhang van het gezin omdat de cohesiegenererende, alledaagse collectieve rituelen moeten worden heruitgevonden en omdat het nog maar de vraag is of het kind met zijn vreemde partner en hun eventuele kinderen daarin kunnen worden geïntegreerd. Ouders verwachten bovendien dat de niet-herkomstgenoot hun kind van deelname aan dit soort kleine familierituelen zal weerhouden. Zoals al vaker te berde is gebracht in dit hoofdstuk, reageren ze daarbij eerder op hun vooroordeel ten aanzien van de familiegerichtheid van niet-herkomstgenoten dan op het concrete gedrag van de beoogde schoonzoon of -dochter.

Toufik: Ze horen dus van hun broers en zussen dat daar iedere zondag de kinderen met hun kleinkinderen en de hele meuk aan komen zetten en een middag bij opa en oma gaan zitten. Nou ik denk, een keer in een kwartaal zijn we met z'n allen bij elkaar, zo niet een keer in het halfjaar. Dat gaat nu op hun oude dag een beetje aan hun vreten. Daar was laatst een ontzettende ruzie over. Jantine was met onze zoon in Leeuwarden, het jongste nichtje was jarig maar ik kon niet. Toen is daar een hele discussie ontstaan, waarop mijn moeder zei: "Ja maar, als jullie een Marokkaanse partner hadden, dan zou die veel meer daar aan trekken." Waarop Jantine zei: "Luister eens beste mevrouw, als er iemand die vent aan het schoppen is, naar jullie toe, ben ik het wel! Maar ja, die vertikt het gewoon." Waarop mijn moeder helemaal boos, want die dacht dus altijd dat het Jantine was die mij daarvan weerhield, terwijl het is ook waar, het is Jantine die wekelijks aan mijn kop zeurt van zullen we even langs jouw ouders fietsen. Dus mijn moeder hing de volgende dag aan de lijn: "Jij bent het dan toch, hoe durf je, waarom luister je niet naar je vrouw ..." Wat een hele interessante is, ineens was het omgekeerd.

Het gebrek aan vertrouwdheid van de vreemde partner met de scripts van het (dagelijkse) familieleven is in het algemeen een risico tot het mislukken van de interactierituelen, het ontbreken van een gezamenlijke taal is dit op een nog directere manier. Het ontbreken van een gedeelde taal waarin alle gesprekspartners voldoende

onderlegd zijn, verhindert het ontstaan in interactie van wat Collins (2004) *rhythmic synchronisation* noemt, een cadans waardoor de deelnemers aan een interactie op elkaar afgestemd raken, de voorwaarde bij uitstek voor het welslagen van een interactieritueel. Turkse en Marokkaanse jongeren die expliciet zeggen iemand van dezelfde herkomst te willen als huwelijkspartner, geven aan dat ze dit doen omdat “mijn man/vrouw toch met mijn ouders moet kunnen communiceren” (Sterckx en Bouw 2005). De Nederlandse taalbeheersing van met name moeders van de eerste generatie is erg gering (Gijsberts et al. 2012). Zij hebben er daarom bijzonder belang bij dat hun kinderen trouwen met een herkomstgenoot: zij wil ‘gewoon’ kunnen praten met hun schoonzoon of -dochter. Kunnen terugvallen op vertrouwde omgangsvormen en hindernisvrije communicatie binnen het gezin is des te belangrijker naarmate moeders sociale leven beperkt is tot contacten met kinderen en andere familieleden. Anouar geeft aan dat vooral moeders een bekeerling als man voor hun dochter afwijzen omwille van de taal.

Anouar: [Onlangs hadden we een geval waarbij een huwelijk tussen een Marokkaanse zuster en een Nederlandse broeder niet doorging vanwege bezwaren van haar ouders] maar vreemd genoeg kwam het niet van de vader, maar van de moeder. Die was het er niet mee eens.

Leen: En dat ziet u vaker?

Anouar: Ja, van moederskant. De vaders zijn dan toch een beetje ... ja, mild. Je ziet dan dat de moeders eigenlijk de touwtjes in handen hebben. Heel opmerkelijk.

Leen: Heeft u een idee hoe dat komt?

Anouar: Vanwege de taal. Dat heeft ze ook echt aangegeven, dat de moeder de taal heel belangrijk vindt, zodat er ook communicatie is tussen de schoonzoon en de ouders, en de hele familie eigenlijk.

In bezoeken van de Turkse of Marokkaanse partner aan de niet-Turkse of Marokkaanse (schoon)familie is doorgaans niet zozeer de taal het probleem: dan bedienen alle aanwezigen zich van het Nederlands. Uitzondering is Ahmet, die nog Nederlands moet leren en die in de communicatie met zijn vrouw en schoonouders het Engels bezigt, hetgeen in dat geval beide ouders gelukkig meester zijn. Hier had natuurlijk wel het probleem kunnen rijzen dat er geen gemeenschappelijke taal voorhanden is, en in sommige gevallen van gemengde huwelijken van in Nederland wonende mannen en vrouwen met een partner uit Turkije of Marokko is dat ook het geval. Verder zijn de Turkse of Marokkaanse partners evenmin vertrouwd met de interactierituelen van de schoonfamilie: het is altijd een ander gezin dan dat waar je in bent opgegroeid en bovendien verschillen de gebruiken en ‘typische’ scripts voor familiebijeenkomsten naargelang de klasse-, etnische en religieuze cultuur van de familie. Ook de Turkse en Marokkaanse partners rapporteren stoeve gesprekken en situaties wanneer ze op visite zijn en schoonouders, -zussen en zwagers die zich moeilijk een houding weten te geven tegenover de ‘vreemde’ in hun midden.

Souad: En dan heb ik het niet alleen over verschillende culturen, maar dat je merkt dat je toch anders in bepaalde dingen staat, bijvoorbeeld, zijn ouders vonden mij toch ... teruggetrokken, ik zei daar niet zo veel, ja, dat heeft misschien niet specifiek met cultuur te maken, maar de eerste paar keer dat ik daar kwam bleef ik gewoon zitten of zo, ik ben niet opgevoed van brutaal ... Zelf iets uit de koelkast pakken en noem maar op. En dat zagen zij dan als dat ik mij niet thuis voelde bij hun.

Een nieuwkomer in de familie moet altijd even wennen aan de typische mores die daar heersen. Maar het gaat niet in alle gevallen na verloop van tijd beter. Er zijn mannen en vrouwen die lang pogingen blijven doen om beter mee te kunnen doen aan gesprekken, maaltijden en andere interactierituelen in de context van de familie, maar het gebeurt ook dat men uiteindelijk de schoonfamilie min of meer uit de weg gaat. Dit gebeurde bijvoorbeeld met Souad en de familie van Dirk, Walid en de familie van Nursen en de Nederlandse zwagers van Toufik met de familie van hun vrouw.

4.3.6 Samen feesten

“Hoe moeten we samen feesten?”, zo vragen – aldus de geïnterviewden – hun ouders aan hen. Het eerste gezamenlijke feest dat op het programma staat, is de gemengde bruiloft: dat die tot hoofdbreken leidt is te lezen in een afzonderlijke paragraaf over ‘de gemiste bruiloft’ (zie hoofdstuk 5). Maar ook daarna zien veel ouders het niet voor zich hoe jaarlijks terugkerende feesten als het Suikerfeest en het Offerfeest eruit zullen zien: kunnen we de schoonzoon of dochter van een andere cultuur, en diens ouders, uitnodigen? Zullen die weten hoe zich te gedragen? Zullen zij zich voor ons schamen of wij ons voor hen? Gaat het eigen kind voortaan naar de feesten die bij de cultuur van diens partner horen? Worden wij daar ook verwacht?

Najib: Bij ons is het ook: jezelf uitbreiden. Er komt schoonfamilie bij en die ga je dan opzoeken met Suikerfeest en dat kan natuurlijk niet met een Nederlandse familie. Ja, Sinterklaas ... ik denk het niet! Het kan wel, waarom niet, maar ik heb het idee dat je dat moet durven. En je kan best, dat je dan niet zoals Nederlanders wel doen met Sinterklaas, gaan dobbelen of zo. Je hoeft niet ... maar mensen denken dan heel gauw dat je dat moet doen. Nee, je gaat gewoon een uurtje en dan krijg je lekker koekjes, lekker thee en dan denken zij ook: heerlijk, we hebben ze gezien maar niet de hele dag en ja, iedereen tevreden.

Het lijken triviale bekommernissen, maar dat zijn het niet als we bedenken dat feesten interactierituelen zijn tijdens welke sociale contacten – en in het bijzonder contacten met de bredere familie, vrienden en burens – opnieuw worden bekrachtigd, als het ware worden gevestigd of herbevestigd. Tijdens religieuze diensten en vieringen wordt de cohesie van de gemeenschap hernieuwd en deelname eraan maakt gelovigen tot ‘geziene’ leden van die groep. Door deelname aan het circuit van visite afleggen en ontvangen creëert de bezoeker een sociaal leven en een reciprociteitnetwerk. Gemengde huwelijken gaan ten koste van *bonding* kapitaal omdat de kans wordt gemist de nuttige contacten binnen de eigen groep uit te breiden en omdat het gemengd gehuwde kind aan de collectieve rituelen van de eigen groep wordt onttrokken.

In het geval van Jaco en Yalda zou het huwelijk van Yalda met een niet-besneden man ertoe leiden dat zij en haar kinderen niet meer kunnen deelnemen aan de feesten van haar gemeenschap. In dit specifieke geval is dit des te ingrijpender omdat de enige wijze waarop vrouwen van haar geloofsgroep religieus actief kunnen zijn eruit bestaat dat ze religieuze feesten organiseren en bijvoorbeeld het voedsel bereiden. Aangezien dit echt iets is dat moeders en dochters samen doen, ontnemt enige dochter Yalda door haar huwelijk haar moeder in theorie eveneens mogelijkheden om deel te nemen aan het religieuze leven van haar groep.

Jaco en Yalda: “Je verloochent je afkomst”

Wanneer Yalda thuis eindelijk vertelt dat ze een relatie heeft met Jaco, barst de bom. De brave Yalda had een vriend, een Nederlander nog wel. En, laat Yalda zich tijdens een van de discussies ontvallen, eentje die zich niet wil laten besnijden. Over het laatste kon Yalda's familie zich niet heenzetten.

Yalda: “Het is een Nederlandse jongen, met kiespijn willen ze dat wel accepteren maar dan moet hij zich wel laten besnijden. Want dan is ons huwelijk zeg maar ‘rein’. Dan zou hij eventueel nog, als we dan religieuze feestjes of iets hebben, daar bij kunnen zijn.”

Jaco: “De drie dingen zijn eigenlijk dat ik niet het juiste geloof heb – ik ben geen moslim – ik heb niet de juiste identiteit – ik ben namelijk geen Arabier – en ik ben onrein.” Aan de eerste twee minpunten kan Jaco niets veranderen: Yalda behoort tot de *Nusayri*. Het is, zo stelt Jaco die zich erin heeft verdiept, een etnisch geloof, te vergelijken met het Jodendom, waarin je wordt geboren; je kan je er niet toe bekeren. “Hoewel haar broer wel eens geopperd heeft dat ik dan maar soenni moet worden, *the next best thing*.” Ook aan het feit dat hij geen Arabier is kan hij niets veranderen. Hij spreekt ook geen Arabisch, “Dat is natuurlijk ook eng voor haar moeder, zij spreekt bijna geen Nederlands.” Blijft over: de onreinheid die hij door zijn besnijdenis zou kunnen opheffen. “Er wordt geen nadruk gelegd op het feit dat hij geen moslim is, als hij zich maar besnijdt. Je kan hem niet vragen zich te bekeren, want dat moet uit het hart komen anders heeft het geen waarde. Als je dan al zit met iets wat niet gewenst is, dan maar iemand besneden, want dat is dan iets dat in ieder geval oké is”, legt Yalda uit. “Omdat ik me niet kan bekeren, moet ik naar de gemeenschap toe laten zien dat ik wel bereid ben ... van ‘Hij past zich wel aan ons aan’”, vult Jaco aan. Maar Jaco's weigering zich te laten besnijden treft niet alleen hemzelf.

Yalda: “Als ons huwelijk niet rein is, betekent dat ook dat ik besmet wordt met zijn niet-reinheid. Dan kan ik ook niet meer aan religieuze dingen meedoen. En dat wil mijn moeder wel graag, dat ik dat wel kan, want anders, tja, wat blijft er dan van mijn achtergrond over? Wat geef je dan door?” Yalda's moeder geeft aan dat haar dochter zichzelf en haar kinderen, door haar huwelijk met een onreine man, uitsluit van de rituelen en de gemeenschap van hun specifieke minderheidsgroep. Dat zal in de eerste plaats eenzaam zijn voor Yalda's moeder zelf: die rekt op haar dochter om haar te vergezellen op religieuze bijeenkomsten. “Ik ben haar enige dochter. Dus als ze zo'n religieus feest geeft, ben ik de enige waar ze echt op kan bouwen, dat ze echt denkt, ja, jij bent er sowieso bij voor mij.” Bovendien weegt vanwege de specifieke geschiedenis van de *Nusayri* als etnische en religieuze minderheid, het feit dat Yalda buiten de eigen groep wil trouwen extra zwaar. Toch blijkt dat pas uit het conflict dat rond haar partnerkeuze ontstaat. Tot dan toe was Yalda ook een voorbeeldige dochter. “Er zijn heel rare uitspraken geweest, die ik thuis op die manier nooit eerder had gehoord. Want ja, *please*, we zijn zeg maar al half ... we zijn een minderheid, mensen zijn voor hun gevoel in een hoekje gedreven, ze kunnen niet zo veel en dan gaan ze blèren en domme dingen roepen.” Het stel vermoedt ook dat Yalda's moeder erop zal worden aangekeken dat ze haar dochter niet beter in de hand heeft. “Mijn moeder is iemand die iets te veel naar de omgeving kijkt. Ze is denk ik ook bang voor de reactie van de familie. Dat zij dan denk ik de schuld krijgt dat zij gefaald heeft, want mijn vader is er niet meer dus zij heeft gefaald, van hoe kan je nu zoiets toelaten? En dat is heel moeilijk voor mijn moeder.”

In Yalda's verhaal komen verschillende motieven naar voren voor haar familie om haar partnerkeuze af te wijzen, die scherper gevoeld worden vanwege het feit dat haar familie behoort tot een minderheid binnen een minderheid in Nederland, maar die in zekere zin gelden voor alle jonge vrouwen van Turkse en Marokkaanse origine en die van haar partnerkeuze een erezaak maken. Voor Yalda zelf betekent een huwelijk met een onreine

man in ieder geval een uitsluiting van de groep, waarvan ze aangeeft er nog niet aan toe te zijn. Aan de andere kant groeit haar verzet tegen de eisen die het lidmaatschap van de gemeenschap meebrengt. Yalda zegt zich steeds minder te kunnen vinden in de leerstellingen van het geloof als ze een dergelijk oordeel vellen over haar relatie met een niet-gelovige, maar tegelijk ook niet graag uitgesloten te worden van die wereld. En vooral dat ze met haar besluit ook haar moeder in haar val mee zal sleuren zit haar dwars. Die zal gezichtsverlies lijden in de gemeenschap omdat zij er niet in slaagt haar dochter op het rechte pad te houden. Daarnaast brengt Yalda door haar partnerkeuze ook schade toe aan de familie-eer. Zij maakt haar familie binnen hun omgeving te schande omdat zij haar afkomst verloochent (in Yalda's woorden) en al doende tegelijk ook te veel seksuele vrijheid tentoonspreidt. Dat doet het persoonlijk aanzien van de hoeders van haar eer, haar broers en – omdat Yalda's vader overleden is – ook haar moeder, dalen. Jaco zou dit verlies kunnen compenseren door zich zo veel als mogelijk tot Yalda's religieuze groep te bekennen: door zich te laten besnijden. Dan kunnen allen weer meedoen, alsof er niets bijzonders aan de hand is.

4.4 Wat zullen de mensen zeggen?

4.4.1 De eer van de familie

Veel Turkse en Marokkaanse ouders verliezen status in hun gemeenschap wanneer een van de kinderen buiten de eigen kring trouwt, omdat de familie-eer dan is beschadigd. Als deze ouders zich moeten neerleggen bij een ongewenste huwelijkspartner, is dat op diverse manieren een blamage: ze zijn er niet in geslaagd de groepsgrenzen te bewaken, noch om het gezag over hun kinderen te handhaven. In het geval dat een dochter buiten de eigen kring trouwt, vertoont ze seksueel niet voldoende ingetogen gedrag en maakt ze daarmee de familie als geheel te schande, daar deze er niet in is geslaagd haar tot de orde te roepen.

Van Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen die een gemengde relatie hebben, vooronderstelt hun omgeving dat ze ook seksueel actief zijn (zie hoofdstuk 6). Dat is met name voor de meisjes bijzonder schadelijk voor hun persoonlijke reputatie. Als draagsters van de familie-eer heeft het gedrag van dochters echter ook ruimere repercussies. De reputatie van de man wordt dubbel aangetast als zijn zus, dochter of echtgenote zich 'met weinig schaamte' gedraagt en hij er niet in slaagt haar weer in het gareel te krijgen. Vader en moeder treft blaam omdat ze het 'hebben laten gebeuren', zo werd duidelijk in het verhaal van Jaco en Yalda.

Zoals al een aantal keer naar voren is gekomen, bevindt het vormen van 'traditionele' familierelaties of 'typisch Marokkaanse/Berberse/Turkse' familierelaties zich in het hart van de zelfdefinities van de Marokkaanse, Berberse of Turkse minderheden in Nederland. Deze minderheden worden – in hun eigen ogen en die van buitenstaanders – gekenmerkt door en onderscheiden zich van deze buitenstaanders door het feit dat ze anders omgaan met familie dan die buitenstaanders. Zich gedragen als een 'echte Turk' of een 'echte Marokkaan' komt gelijk te staan aan handelen vanuit de belangen van de familie en zich voegen naar de verwachtingen en normen die de codes van de familie-eer opwerpen. In de eigen gemeenschap is de partnerkeuze van de zoons en dochters een vorm van symbolisch kapitaal. Het is de vuurproef voor de opvoeding van kinderen tot volwassenen die zich eerzaam kunnen gedragen: die hun persoonlijke (seksuele) verlangens kunnen plooiën naar de belangen van de familie en de wens en verwachting van hun ouders dat ze binnen

de eigen kleine kring zullen trouwen. Trouwt een kind tegen de wensen van de ouders in, hetgeen te verwachten is bij een gemengd huwelijk, dan verliezen de ouders status in de ogen van herkomstgenoten.

Hakima: ... en mijn moeder zit ook tussen twee schepen als het ware in, omdat natuurlijk mijn oma dat helemaal afkeurt en zij dus de boosdoener is, want de ouders wordt meestal de schuld gegeven.

Aangezien de codes van de familie-eer verschillende familieleden verschillende verplichtingen opleggen, is een gemengd huwelijk ook op verschillende manieren schadelijk voor hun reputatie, naargelang de generatie waartoe ze behoren en hun sekse. Het hier beschreven gezichtsverlies treft in de eerste plaats de vader van een exogame jonge vrouw. Vader wordt bij een gemengd huwelijk het meest geschaad in zijn relaties met derden: buren, vrienden en medegelovigen in de moskee. Als ik haar spreek, heeft Souad haar vader nog niet verteld over haar voorgenomen huwelijk met Dirk. Bij haar reflectie op zijn mogelijke reactie speelt zijn statusverlies in de gemeenschap een grote rol: daarvan heeft de familie al eerder een staaltje meegemaakt bij een veel minder ernstige overtreding van de dochters van de familie.

Souad: Onlangs nog, mijn vader in de moskee ... die schijnt dan ruzie gemaakt te hebben. De imam was er niet en degene die het meest van de Koran weet gaat dan voor. En mijn vader die kan lezen en schrijven en hij weet veel van de Koran, dus die zou voorgaan. Maar de andere mannen accepteerden dat niet: "We gaan niet achter hem bidden" en tegen mijn vader: "Jij kunt niet voorgaan, want jouw dochters dragen geen hoofddoek." Toen is hij erg boos geworden. En hij verdedigt zijn dochters van: "Mijn dochters hebben gestudeerd en jouw dochters met hun hoofddoeken niet." Toen is hij echt kwaad geworden. En ja, dus daar komt hij ook al niet meer ...

Souad voorziet dat haar gemengde huwelijk nog veel schadelijker zal zijn voor vaders positie in de gemeenschap.

Souad: Nou, ik ben toch wel bang voor de reactie van mijn vader. Niet eens echt bang, maar meer in die zin van, dat ik dan weet dat hij een beetje teleurgesteld zal zijn. En niet alleen ik, als mijn jongste zusjes al getrouwd zouden zijn was het minder erg, maar ... en dan de stad waarin die woont ... Dat mensen toch praten. Mijn moeder ziet ook in haar omgeving meisjes die met een Nederlander zijn getrouwd en dan wordt er wel geroddeld door de mensen ...

Dit effect is des te sterker naarmate de omgeving van de vader meer gesloten is en zijn sociale contacten meer tot deze omgeving beperkt zijn. Het leven van veel oudere vaders van de eerste generatie – de voormalige gastarbeiders – speelt zich voornamelijk af binnen de gemeenschap van buren en familieleden van dezelfde herkomst, thuis, in het koffiehuis en in de moskee (Dagevos 2001; Van den Broek en Keuzenkamp 2008). Dat wordt in de hand gewerkt door een laag opleidingsniveau, werkloosheid, beperkte beheersing van het Nederlands, een slechte gezondheid en arbeidsongeschiktheid. Vooral voor deze vaders is het oordeel van de andere mannen in de moskee of het

koffiehuis van wezenlijk belang. Zoals Souad stelt: het is haar vaders hele wereld.

Souad: En in Amersfoort was er toentertijd, het was een kleine gemeenschap van Marokkanen en ja, er werd veel geroddeld op straat. "En jouw dochter zus en zo" ... En ik werd daar zo ziek van op een gegeven moment. En ik trok me dat nog niet zo aan, maar mijn ouders wel (...) Dat is ook een van de redenen dat ik uit Amersfoort weg ben gegaan. Dat ik het daar niet meer zag zitten. Dus ik snap zijn positie ook wel. Ik heb wel eens iets van: als het nou geen moslim was geweest, of geen Marokkaan, dan was het gewoon een topvader geweest! Dan ... Maar ja, dat snap ik ook wel, dat is zijn hele identiteit.

Vaders gevoeligheid voor reputatie en eer brengt met zich mee dat vader ook het meest gevoelig is voor strategieën die het stel dat op acceptatie uit is kan ontplooiën om het gezichtsverlies van de ouders in de gemeenschap te beperken.

In tweede instantie zijn ook moeder, oudere broers en ooms verantwoordelijk voor de eer van de familie en vooral (maar niet alleen) bij meisjes die opgroeien zonder vader voelen ook zij zich geroepen op te treden als zij haar oog laat vallen op een als echtgenoot onacceptabele man, zo leerden we al van het geval van Yalda. Ook de moeder van Hakima en de moeder en broer van Nursen en Saba werden hiermee geconfronteerd.

4.4.2 De reputatie van broers en zussen

Vooraf oudere broers gelden als de plaatsvervanger van vader in aan de familie-er gerelateerde kwesties. Zij zijn de agenten van de sociale controle bij uitstek. Dat wordt weerspiegeld in hun reacties wanneer een zus of nicht wil trouwen met iemand van buiten de eigen kring.

Hakima: Een oom van mij die zei: "Als jij mijn dochter was, dan zou ik je in stukjes hakken." Of hij het meent of niet, maar dat vond ik lachwekkend, van: "Jij komt met een man die ..."

Saba: Iedereen wist van onze relatie zeg maar, de burens, de kennissen, mijn moeder wist het ook, mijn zussen ook ... mijn broer alleen niet. Die kwam er later achter, en toen brak eigenlijk de hel los ... Ik heb altijd goed contact gehad met mijn broer en ik wist ... zijn jongste zusje met een vriend dat is al schrikken, laat staan met een Hollandse jongen.

Het hangt erg af van de plaats van de zus ten opzichte van haar broers in de geboortevolgorde van de kinderen van een gezin, hoe die broers reageren op het feit dat zij een vriend heeft die al dan niet van dezelfde herkomst is. Zijn de broers ouder dan zullen zij eerder geneigd zijn hun zusje ter verantwoording te roepen, terwijl jongere broers neutraal zijn of zelfs de kant van hun zus kiezen in een eventueel conflict.

Farida: Mijn oudste broer bijvoorbeeld, die had het ook heel erg. Hij keek niet naar de persoon Bilal zeg maar, maar meer van: "Wat zal de omgeving ervan vinden?" Ja, dat was bij hem echt een issue: "Oh jee, dan moeten wij ons gaan verantwoorden, dan moeten we dingen gaan uitleggen en ..." Het schaamtegevoel komt dan naar boven (...) Ze hadden

het allemaal wel een beetje. De een vond het geloof weer heel belangrijk, dat woog heel zwaar ... de ander weer de omgeving en die had iets van: "Oh jee, je hebt wel een relatie en wie weet wat jullie allemaal hebben gedaan en zo en dat kan allemaal niet." En komt de traditie weer heel erg boven ...

Souad: Mijn jongste broertje, die kwam hier een keer langs en die zag toen schoenen liggen [van Dirk] en toen ging die weg en toen zei mijn vriend: "Nou, het is maar goed dat hij een stuk jonger is ..." Ik ben zestien jaar ouder dan hem, ik heb hele jonge broertjes dus, ik denk dat dat nog wel scheelt. Ik denk, als ik drie-, vierentwintig was en samenwoonde en ik een broer had die ouder was, dan zou die inderdaad niet met zijn staart tussen zijn benen zijn weggeslopen.

De geboortevolgorde maakt dan weer niet uit bij zussen: het effect van een buiten de eigen kring trouwende zus is hetzelfde voor oudere en jongere zussen, tenminste wat de mogelijke schade aan hun reputatie betreft. Omdat de eer van de familie als collectief is aangetast, heeft het gemengde huwelijk van een zus mogelijk gevolgen voor hun eigen aantrekkelijkheid op de huwelijksmarkt (Bouw et al. 2003; Sterckx en Bouw 2005). Maar tijdens de gesprekken in dit onderzoek ben ik geen gevallen tegengekomen van zussen die een partner misliepen vanwege dergelijke reputatieschade. Waar de zussen wel degelijk last van ondervinden is dat ouders een behoudende reactie vertonen als ze al een kind aan een vreemde partner zijn 'kwijtgeraakt'. Vooral jongere, nog ongehuwde zusjes verwijten hun gemengd gehuwde broer of zus dat deze het voor hen hebben 'verpest': ouders hebben de neiging veel strenger toe te zien op het reilen en zeilen van ongehuwde dochters in de hoop daarmee te voorkomen dat zij hun fout – dat zij hun kind te veel hebben vrijgelaten – herhalen en deze eveneens met een onwenselijke partner thuiskomen.

Toufik: Mijn jongere broers en zussen, vooral de twee jongere zusjes, Wafa en Zohra, die hebben een wat conservatievere opvoeding gehad. Wafa is nu 21, dus tien jaar geleden, ze was toen 11, zag je al een kentering in die opvoedingswijze en Zohra die is nu 18 of 19, daar is ook een ontzettende switch in gemaakt qua opvoedingskunde. Al zie je het laatste jaar dat het terug wat milder wordt. Zij zitten niet op kamers (...) dat hebben ze me wel verweten.

Mehmet: Op zich maakt het voor mijn zus niet uit, maar mijn zus is iemand die alles heel snel op zichzelf betreft, zo van: ik heb er last van, dus je moet het gewoon niet doen.

Jane: Kijk, wat het is met jouw zus denk ik ... op zich is het een heel warm nest, jullie waren echt een heel hechte familie met zijn vieren. En het is op zich heel lastig om daar uit te komen. Ik ben een beetje Mehmet's handvat om daar uit te komen. En jouw zus heeft dat niet. En ze ziet wel, ik wil ook dat soort dingetjes doen, en ze begint nu ook wel wat lossier te komen, ze gaat nu ook weekendjes weg en zo ... Aan de ene kant denkt ze ja, ik begrijp Mehmet en ik vind het heel stoer dat hij dit allemaal doet voor iemand. Maar aan de andere kant heeft ze het gevoel dat ze ook achter je ouders moet staan. Dus de ene keer is ze er voor ons en dan zegt ze, ze heeft mij ook heel gemene sms'jes gestuurd, nou ja, heel gemene dingen gedaan.

Leen: Dus je zus, dat wisselt, hoe haar loyaliteit ligt?

Jane: Ik kan het me wel voorstellen. Kijk, als Mehmet thuis is, is er ruzie. Als Mehmet weg is, is er nog steeds ruzie. Altijd maar ruzie, in een gezin dat voorheen altijd heel gezellig en warm was. En dat is allemaal veranderd. Dat lijkt me heel moeilijk als je daarin zit.

Het feit dat jongere broers en zussen neutraal reageren en mogelijk zelfs solidair zijn

met hun exogame broer of zus, maakt hen eventuele bondgenoten in de strijd om de aanvaarding van de vreemde partner. Daarover volgt meer in het volgende hoofdstuk.

De exogame kinderen zijn zich doorgaans erg bewust van de invloed van hun keuzes op de reputatie van de familie in het geheel en de ouders in het bijzonder. Ze voelen zich hier dan ook schuldig over, zagen we bijvoorbeeld in de citaten van Souad hierboven. Ook het feit dat ze een bedreiging kunnen vormen voor de kansen van hun jongere broers en vooral zussen om hun eigen partnerkeuze te maken, drukt op hen. Als alles goed gaat in het gemengde huwelijk zijn ze heel misschien wegbereiders, maar wat als het mis gaat? Naïma, die recent is gescheiden van haar niet-Marokkaanse man, verzucht:

Mijn zus heeft al jaren een Nederlandse vriend en ik weet dat zij dat, omwille van mij, nu niet aan onze ouders kan vertellen. Want bij mij is het misgegaan. Die dubbele schande, dat kunnen we onze ouders niet aandoen.

4.4.3 Ingewikkelde rekensom

Een gemengd huwelijk in de familie is schandelijk, maar er zijn ergere dingen. De eer van de familie lijkt soms op een ingewikkelde rekensom van goede – statusverhogende – en slechte – statusverlagende – punten. Zo kan het komen dat een gemengd huwelijk soms welkom is, want het is toch een formeel huwelijk dat in principe bijdraagt aan de goede naam van de familie. In de meeste culturen kan een officiële trouwerij van een gevallen meisje een eerbare vrouw maken: zo ook bij Turken en Marokkanen. Een gemengd huwelijk is beter dan geen huwelijk. Wanneer een vrouw om wat voor reden dan ook – echtscheiding, ontdekte relatie voor het huwelijk, of simpelweg boven de dertig en nog ongehuwd (Sterckx en Bouw 2005) – niet van onbesproken reputatie is, kan het huwelijk, al is het met een minder gewenste kandidaat, het aanzien van de vrouw in kwestie en haar familie enigszins verbeteren.

Anouar: De gescheiden vrouwen en weduwen worden nu in een hoekje gedrukt. Dat is heel erg. Vaak is het dat, als een vrouw dan een hele tijd alleen is geweest, als ze gescheiden is, dat ze stiekem dat idee [van een huwelijk met een donkere man] wel accepteert. [Alleenstaande, gescheiden moeder is een dermate onaantrekkelijke status, dat het vrouwen ertoe brengt een gemengd huwelijk met een man zonder verblijfsvergunning te overwegen: zie de citaten in paragraaf 3.4]

Souad: Dus ik denk, hij is er een beetje door of zo [het idee van een Nederlandse schoonzoon]. En ik merk soms aan zijn blik of zo, dat hij het wel weet [van haar gemengde relatie]. Maar ze hebben ook heel lang gedacht dat ik niet helemaal normaal was. Dat ik niet zo goed was met mannen, of dat ik niet het type was die iemand aan zich kon binden.

De familie-eer als collectieve onderneming maakt dat ook de statusverhogende werking van het huwelijk ‘overdraagbaar’ is en de fouten van een broer of zus ietwat kunnen compenseren. Zo vertelde Naïma dat in de tijd dat zij haar voorgenomen gemengde huwelijk bij haar ouders aankondigde, haar jongste zusje problemen had. Daarom waren haar ouders opgelucht dat er een echte bruiloft kon worden gevierd. Ze hadden wel degelijk hun bezwaren, maar het onverwachte voordeel op korte termijn toch een van hun drie dochters te kunnen laten trouwen, maakte hun reactie – aldus Naïma – milder. Ook een zoon met een strafblad of een echtscheiding bij een andere

dochter kunnen redenen zijn om een gemengd huwelijk weliswaar niet toe te juichen maar toch te verwelkomen, omdat het de balans op gebied van eer ten gunste van de familie kan beïnvloeden.

Een vraag die zich opdringt is hoeveel gewicht een formeel huwelijk in de schaal legt als de eer van de familie is aangetast. Wordt er door Turkse en Marokkaanse families aangedrongen op een trouwerij om de eer van de vrouw te herstellen wanneer die ongehuwd zwanger blijkt? Verschillende van de door mij geïnterviewde vrouwen met een gemengde relatie raakten zwanger voor ze de huwelijkse staat hadden bereikt. Dit is de grootst denkbare schande en hoe erop wordt gereageerd, blijkt afhankelijk van het feit of de vrouw van Turkse of Marokkaanse herkomst is of niet en hoe ver de zwangerschap is gevorderd – of die zichtbaar is. Er wordt zo veel mogelijk geschipperd om het gezichtsverlies voor de familie te beperken. Maar een huwelijk om de eer te redden is zeker geen automatische reflex, zo merkten onder andere Liliane en Moes.

Liliane en Moes: “Jij trouwt pas als de kinderen al buiten spelen”

Liliane en Moes hadden zes jaar een relatie en woonden daarvan vijf jaar samen toen Liliane onverwacht zwanger bleek te zijn. “Toen ik zwanger werd, hadden we in eerste instantie helemaal geen problemen voorzien. Praktisch noch emotioneel. Totdat die ouders om de hoek kwamen kijken.” Aanvankelijk leek een kind de logische volgende stap in hun relatie. Ze hadden net een nieuwe woning gekregen en Moes had het wekelijks over aan kinderen beginnen. “Hij fantaseerde vreselijk veel over kinderen. ‘Liliane, we hebben alles, behalve nog een kind. Liliane, hoe zouden onze kinderen eruit zien?’ Veel over het huwelijk praten ... Maar hij is ook een beetje een twijfelaar, altijd geweest. En ik denk dat hij heen en weer getrokken werd door zijn wil of zo, of zijn gevoel, en de wil van zijn ouders. Nou, en toen bleek ik echt zwanger te zijn.” Liliane was al op de helft van haar zwangerschap toen ze erachter kwam. Ze is eerst tamelijk overstuurd, maar laat zich geruststellen door Moes’ enthousiasme. “Hij reageerde heel erg kalm, kwam meteen naar huis toe, en was eigenlijk blij. Stond ’s avonds onder de douche mijn buik in te smeren. Liedjes te zingen tegen de buik. Ik was alleen maar aan het janken, zeg maar. Maar ja, op een gegeven moment, we zijn ook heel praktische mensen: nou, dan doen we het zo. Abortus kan tot de 24e week, dat wordt natuurlijk wel afgeraden, in zo’n vergevorderd stadium. We hadden nog maar een of twee weken tijd. Het is één minuut ter sprake geweest. Misschien zelfs korter. Want ik had het wel opgezocht, voor hem. Maar ik zei van: ‘Ja, ik ben daar eigenlijk principieel tegen in onze situatie. We hebben allebei een goede baan, we kunnen ons kind alles bieden. Ons kind ziet er gezond uit ... En we zijn allebei gelovig.’ Dus ik zei: ‘Voor mij is het *out of the question*.’ En ik zou nooit een kind om de schande van de familie te besparen weghalen. Want dan kan ik mezelf niet meer in de spiegel aankijken.” De beslissing is wat het stel betreft dus genomen. En toch brengt de onverwachte gezinsuitbreiding ook grote vertwijfeling met zich mee. Beiden beseffen dat ze het nu ook aan Moes’ ouders moeten vertellen. Liliane was er niet gerust op. “En het eerste wat ik ook tegen de dokter zei was ook: ‘Oh, dit gaat zo veel problemen opleveren met mijn schoonfamilie!’ Ja, dat was het eerste waar ik aan dacht. En de dwangmatige keuze die Moestafa dan zou moeten maken.” Toch hadden Liliane noch Moes voorzien wat erop het punt stond te gebeuren. “Die moeder is jarenlang vreselijk teleurgesteld, dat ze nog geen kleinkinderen heeft, dat er in het gezin nog geen succesvol huwelijk is gesloten terwijl de oudste dochter al boven de dertig is ... Ik dacht serieus dat ze het wel zouden accepteren.” Maar dat is niet het geval. Moes laat via zijn zus weten dat hij met Liliane bij zijn ouders op bezoek wil komen, om het over een huwelijk te hebben. “Volgens mij heeft die zus alleen maar verteld van: ‘Moestafa wil met Liliane trouwen; er is een probleem: ze is zwanger.’ Met daarbij dat die ouders waarschijnlijk zouden denken van: ze is nog maar één week zwanger

en dan kun je nog misschien een compromis sluiten. Een abortus afdwingen of snel een huwelijk aan laten gaan en dan kun je nog zeggen van het kind is vroeg geboren.” Maar voor beide opties was het al te laat. De optie dan maar te trouwen blijft over. Om de schande te beperken – de zwangerschap zou niet meer te verbergen zijn – werd geopperd dan maar een bruiloft te houden zonder Liliane. “Toen zei Moes: ‘Ja, maar hoe kan er een bruiloft zijn zonder de bruid?!’ En toen zijn zus tegen mij: ‘Het is zoals jij wilt.’ Ik voelde natuurlijk ook aan mijn water dat voor hen de schande belangrijker was dan wat er ... dus ik zeg van: ‘Ja, ik wil graag dat je moeder strakjes gewoon blij kan zijn en met opgeheven hoofd rond kan lopen. Als dat betekent dat ik er weg moet blijven ...’ Maar Moes stelde zich niet bepaald ... hoe zullen we dat zeggen ... bereidwillig op om na te denken over een manier om dat voor zijn ouders zo in te pakken dat het verteerbaar was.” Een dag later is het plan te trouwen, met of zonder bruid, alsnog van de baan. “Dus moesten we zo snel mogelijk uit elkaar. ‘Dat moet niet van nu, zo’, zei die vader en daar had hij een heel mooi Berbers verhaal bij van zo’n volk: als je dat niet zorgvuldig uit elkaar trekt, dan blijft er nog wol achter. Hij zei, ‘Jullie moeten op een goede manier uit elkaar gaan.’ (...) Maar ook: ‘Je gaat niet met haar trouwen! Het is aangespoelde rotzooi van de zee! Je moeder zegt jullie trouwen pas als de kinderen buiten spelen.’”

De verantwoordelijkheid die jonge Turkse en Marokkaanse mannen worden geacht te nemen wanneer ze hun vriendin zwanger maken, geldt bovenal de eer van de eigen familie. Zeker wat niet-Turkse en niet-Marokkaanse meisjes betreft, leeft bij een aantal families het idee dat hun eer er niet toe doet, aangezien men ervan uitgaat dat in andere culturen ongehuwd zwanger zijn minder consequenties heeft voor de reputatie van de vrouw. Als eigen dochters onverwacht, ongehuwd zwanger zijn zoekt de familie naar mogelijkheden om dit voor de buitenwereld te verbergen. Eer en schande is iets dat zich afspeelt voor het oog van de publieke opinie. Pas wanneer die een fout opmerkt en veroordeelt, schande spreekt, is er een probleem ten aanzien van de familie-eer. Daden en sentimenten uitgevoerd en uitgesproken op het toneel, de *front-stage* van de eer, hoeven ook geen verband te houden met of in overeenstemming te zijn met persoonlijke gevoelens (Bourdieu 1966; Abu-Lughod 1985). De eer vereist soms dat op een bepaalde manier wordt gereageerd op een situatie die de familie schande brengt en een eervol persoon zet zijn persoonlijke sentimenten opzij om zijn sociale plicht te vervullen. Anderzijds wil dit zeggen dat er ruimte is voor gedrag en situaties die niet stroken met de erecode, zolang die in het verborgene blijven. Abortus valt voor het geloof nauwelijks te rechtvaardigen, maar vindt wel begrip als het erop aankomt de familie-eer te redden. Liliane en Cindy refereren hier aan in hun verhalen, maar ook Souad die jaren geleden zwanger werd van haar toenmalige vriend, nu haar echtgenoot.

Souad: Ja. En dat weten mijn ouders niet, dat weet mijn familie niet, dat weten alleen mijn Nederlandse vriendinnen en een Turkse vriendin. En dat zal ik ook nooit vertellen.

Leen: Nee, dat je een relatie had? Of ...

Souad: (...) Dat ik zwanger geweest ben van hem. Ik dacht, dat was dan ook het moeilijke ... ik kan alles maken, maar niet dat ik ongetrouwd zwanger ben ... nee.

Leen: En dat je een abortus hebt gehad?

Souad: Nee, nou, abortus zijn ze in de islamitische cultuur wel wat vrijer in of zo.

Als het kan, wordt het een en ander echter opgelost door een snelle bruiloft,

wanneer de zwangerschap nog niet zichtbaar is. Dat is de ervaring van Saba, die zwanger raakte tussen haar verloving en huwelijk.

Saba: Het was zo, ik werd zwanger voor we gingen trouwen. Maar na de gesprekken zeg maar. De toestemming was er, dus ... maar toen ben ik zwanger geworden. En in principe wilden we in mei een feest geven, maar uiteindelijk zijn we in januari maar getrouwd en dat was puur voor de gemeente en dan thuis een etentje. Mijn moeder had zoiets van: "Wat jammer nou", want we wilden een groot feest, maar dat kon niet omdat niemand het mocht weten natuurlijk. Dat was wel naar. Dan hadden ze toch hun gelijk gekregen, als je begrijpt wat ik bedoel: dat krijg je niet als je met een Marokkaan trouwt.

Ook uit het verhaal van Liliane kunnen we opmaken dat een huwelijk voor de familie van Moes een optie zou zijn geweest, als haar zwangerschap minder ver was gevorderd en nog te verbergen. Er werd zelfs even geopperd dat ze zou trouwen 'met de handschoen', middels een bruiloft waar de bruid zelf niet op aanwezig zou zijn. De schoonfamilie van Cindy nam afstand van haar toen ze ongehuwd zwanger werd, maar na de geboorte haalde deze de banden met hun kleinkind en haar moeder weer aan. In gezelschap wordt ze vervolgens voorgesteld als 'de schoondochter'. Ook Nursen die ongehuwd een kind kreeg met haar Surinaamse eerste partner heeft de ervaring dat waar mogelijk, haar vader het gezin voorstelt als 'gewoon' getrouwd. Uit het verhaal waarmee hij Nursens gezin introduceert bij zijn familie in Turkije, laat hij doelbewust de strijd, het ongenoegen en de frustratie weg die tussen hem en zijn dochter woedden met betrekking tot haar gemengde relatie.

Nursen: En uiteindelijk is [mijn ex] ook een keer, zijn we in Turkije ook een keer daar geweest, bij [mijn vader]. En dan riep hij gewoon van dit is mijn zoon, of dit is mijn dochter dit is haar zontje en dit is mijn schoonzoon, weet je, gewoon, klaar.

Families gaan ver in het verbergen van de schandelijke situatie waarin hun zoon of dochter hen heeft doen belanden, waarbij alle inspanningen zijn gericht op het oog van de buitenwereld. Is verbergen geen optie, dan distantieert men zich zo duidelijk en volledig mogelijk van de veroorzaker ervan. De niet-Turkse of -Marokkaanse vrouwen die dit meemaken kunnen die snel en dramatisch wisselende houding van hun schoonfamilie niet goed plaatsen. Hun partners begrijpen, dat deze wordt ingegeven door de gevoeligheid van hun ouders voor roddel. Maar zij veroordelen die houding ook als ze het gevoel hebben dat hun geluk wordt opgeofferd voor de goede naam van de familie.

Hakima: De oudsten, die ertegen zijn, die hebben hem [Gustavo] nooit gezien. En die beoordelen hem, terwijl ze hem gewoon niet kennen. Ik vond het alleen maar erg dat ze zo denken en dat het niet gaat om mijn geluk, maar wat vinden de mensen ervan? Die gaan straks slecht over mij praten, of over mijn dochter praten, dus omdat ze met die of die man is.

4.4.4 Keeping up Appearances

Een belangrijke teken van het feit dat een gemengd huwelijk in de eerste plaats het aanzien van een traditionele familie dreigt te schaden, zit hem in de strategieën die de familie ontplooit om de schijn op te houden dat er niets bijzonders aan de hand is: dat

hun zoon of dochter weliswaar trouwt met iemand met een andere etnische achtergrond, maar dat die persoon toch niet zo ‘anders’ is, bereid zich aan te passen en dat het eigen kind en diens partner de ouders nog steeds respect betonen. Als de situatie ook maar enigszins mogelijkheden biedt om te doen alsof de ouders alles onder controle hebben, worden die grif aangegrepen. De uitdrukking dat alles geoorloofd is om de ‘schijn op te houden’, komt in bijna alle interviews wel eens naar voren. Het betreft veel meer situaties dan die van buitenechtelijke zwangerschap.

Jaco: Als ik zo naar Marokkaanse vriendinnen van mij kijk die ooit een Nederlands vriendje hadden of naar conservatieve Turkse jongens, dan heb ik vaak het idee dat het probleem niet eens zozeer is dat je anders naar de wereld kijkt of dat je dogmatische verschillen hebt, het gaat toch vaak om ritueeltjes en gewoonten. Gaat ze wel of niet een hoofddoek dragen, gaat ze wel of niet naar de moskee ...

Een van de punten waarop dit aangrijpt is het zichtbare anders zijn van de ‘vreemde’ partner (zie hoofdstuk 2). Vanuit dat oogpunt kunnen we nu beter de reactie plaatsen van Farida’s ouders op hun ‘zwarte’ (half-Congolese) schoonzoon Bilal. Met zijn uiterlijk dat voor mediterrane kan doorgaan, valt hij voor wie slechts oppervlakkig kijkt niet op als niet-Marokkaan. Anderzijds roept de donkere teint van Nursens kinderen voortdurend de herinnering aan Nursens gemengde huwelijk op bij de buurvrouwen en vriendinnen van haar moeder.

De families zijn creatief in het verkleinen van de afstand tot het vreemde nieuwe lid in de verhalen naar de buitenwereld toe: het is geen Marokkaan, maar het is wel een moslim; het is geen moslim, maar hij is wel besneden, et cetera. Op zijn minst voor de vorm zich aanpassen aan de cultuur van de familie waarin men trouwt, is daarbij heel belangrijk. Dat verklaart waarom het bij ouders van Turkse en Marokkaanse dochters die gemengd trouwen in de smaak valt dat de aanstaande schoonzoon op de ‘traditionele’ manier om de hand van hun dochter komt vragen. De familie en de omgeving is er doorgaans toe bereid om zelfs het meest summiere bewijs dat de ‘vreemde’ partner bereid is zich te voegen naar de mores van hun groep te accepteren en over te gaan tot de orde van de dag. Zo zeggen de mannen die voor de vorm moslim zijn geworden: niemand neemt je een test Koran-kennis af, of controleert of je daadwerkelijk besneden bent.

Jaco: Het was gewoon beter geweest, achteraf bekeken, dat ik gewoon had gezegd dat ik al besneden was. Niemand die daar ooit nog naar had gevraagd, niemand die daarnaar kijkt ... Een goede vriendin van Yalda heeft ook een Nederlands vriendje, die is toevallig besneden omdat hij op zijn vierde een infectie had, klaar.

Dat vraagt dat de partners van een gemengd huwelijk zich lenen voor het opvoeren van een voorstelling voor de relevante omstanders van hun schoonfamilie, die hem of haar maakt tot ‘toch-wel-een-van-ons’. Dat stuit een heel aantal van de gemengde stellen tegen de borst: ze ervaren dit als hypocrisie, liegen of huichelen, zeker als ze in druk moeten wekken moslim te zijn. Waar zowel de gelovigen als de niet-gelovigen onder de partners geloof zien als een intrinsiek kenmerk dat vanuit de persoon komt, worden ze er in het conflict over hun partnerkeuze op gewezen dat geloof ook in be-

langrijke mate een *performance* is, waarvan hun ouders het nodig hebben dat ze deze voor de buitenwacht opvoeren.

Jaco: Ik vind besnijden een belachelijke eis. Ik ben zelf ook behoorlijk antireligieus, maar dan zou het anders geweest zijn ... En voor Yalda is het, zij vindt het ook onzin. Ik bedoel, voor haar hoeven haar kinderen ook niet besneden te worden.

Yalda: Eerst zei ik van wel, maar dat was meer omdat ... ja, je zet iets voort wat je zelf hebt gezien zeg maar. Maar als je erover nadenkt, vooral nu ... mij gaat het ook te ver als dat dan de inhoud van je geloof moet zijn. Voor hetzelfde geld is het een besneden jongen die met zo veel vrouwen naar bed is geweest ... Ik geloof dat reinheid in je hart zit. En dan hoeft Jaco zich voor mij ook niet te laten besnijden.

Toch stellen de meer ervaren stellen dat de bereidheid om zich voor de vorm aan te passen aan de cultuur van de partner de sleutel is tot een succesvolle acceptatie door, opname in de schoonfamilie. Daarom zetten Jaco en Yalda, Souad en Dirk, Bahram en Naïma, op een gegeven moment hun principiële bezwaren pragmatisch opzij om van haar ouders de zegen te krijgen voor hun huwelijk.

Yalda: Maar nu hebben we besloten dat we gaan zeggen dat Jaco wel besneden is. Ook om mijn moeder een goed gevoel te geven. Ik heb gemerkt dat dat zo hoog bij haar zit en zo kan ze zich voor haar gevoel onder de mensen vertonen. Dus dan denk ik, ja, ik kan dan meedoen met die dingen en ja ... En ik geloof, als dat een overtreding is, dan nou ja, dan is dat mijn overtreding. Maar dat zijn dan de dingen waar ik waarde aan hecht, dat zijn de dingen die ik leuk vind om te doen, om te helpen ... het is gewoon, je helpt gewoon mee, dat vind ik leuk.

Souad: Nou, ik vroeg me dus af of hij die show op kon voeren, want hij ... Een tijd geleden hebben we het er over gehad, want hij is best wel direct. Of direct: hij is gewoon zoals hij is en hij kent gewoon dat spel niet. Dat het gewoon minder gezeik kost als je, ja dan is het maar liegen, dan dat je de waarheid vertelt. Ik vroeg me af of hij die show ... of hij dat kon. Maar uiteindelijk kwam hij tot de slotsom dat het toch zal moeten gebeuren als we samen willen blijven.

Souad en Dirk: Trouwen op het consulaat

Souad en Dirk hebben al jaren een relatie en wonen ook samen in Amsterdam, buiten het zicht van Souads ouders en diens omgeving in Amersfoort. Hoewel Souads familie waarschijnlijk wel op de hoogte is van de relatie, kan ze tot nog toe doen of er niets aan de hand is. Maar omdat Souad tegen de veertig loopt, voeren haar ouders ook de druk om te trouwen op. Onlangs heeft Souad haar moeder verteld over haar relatie met Dirk en dat ze willen trouwen. Moeder is niet enthousiast over een Nederlandse schoonzoon, maar wel allang blij dat haar dochter aan het lot van 'oude vrijster' ontsnapt. Ze stelt wel als voorwaarde, ook in naam van Souads vader, dat Dirk moslim wordt. Souad heeft aanvankelijk geen idee hoe ze dit probleem gaat oplossen, want Dirk heeft een aversie tegen elke zweem van religie. Een echte bekering tot de islam is uitgesloten, bovendien is Souad zelf ook niet religieus praktiserend. Tot iemand haar de suggestie aan de hand doet voor het Marokkaanse consulaat te trouwen. Een onderdeel van de huwelijksceremonie op het consulaat is namelijk dat een man die wil trouwen met een moslimvrouw daar ook de Shahadah uitspreekt, de geloofsbelijdenis, waardoor hij zich tot de islamitische geloofsge-

meenschap bekeert. Daarom beschouwt een Marokkaans publiek een huwelijk op het consulaat als teken dat beide partners moslims zijn. Maar het is ook mogelijk om, voor een publiek van uitsluitend ambtenaren, louter de formulering uit te spreken zonder diepgaander engagement. “Ik weet van een Nederlandse vriend van mij die ging ook trouwen met een Marokkaans meisje. Die is dus ook moslim geworden, maar dat is heel simpel. Ik vroeg dus aan hem: ‘Hoe ging dat dan bij het consulaat en die besnijdenis, gaan ze dat nog controleren?’ En hij lag helemaal in een deuk, van: ‘Nee, natuurlijk niet!’ Dus dat hoeft dan gelukkig niet. Dus ik denk dat dit de beste manier is.” De ceremonie op het consulaat heeft zowel voor Souad als voor Dirk zo weinig betekenis – ze zien het als een noodzakelijke formaliteit – dat ze er geen graten in zien daar te ‘doen alsof’ Dirk moslim wordt: zouden ze een huwelijk sluiten in bijzijn van een imam, in een moskee of wat dat betreft in een kerk, zouden ze er meer moeite mee hebben. “Dat vind ik gewoon heiligschennis. Dat zou hij niet kunnen, zou ik ook niet kunnen, gaan liegen in een kerk, dat vind ik gewoon te ver gaan. Consulaat en gemeentehuis, dat zijn formaliteiten.” Voor Souad is juist een van de grote voordelen van het trouwen en moslim worden voor het consulaat, dat dit achter de rug van beide families om kan. “Als ze vragen naar mijn of zijn ouders? Dan zeg ik gewoon dat ze het er niet mee eens zijn. Dat vinden ze alleen maar mooi. Dat hij moslim wil worden, ondanks dat zijn ouders het er niet mee eens zijn en jouw ouders het er niet mee eens zijn!” Voor Souads Marokkaanse omgeving is trouwen voor het Marokkaanse consulaat voldoende bewijs dat Dirk moslim is geworden, zonder dat ze daar verder nog een proeve van zullen vragen. “Want ze weten, eigenlijk is het alleen voor de vorm dat hij moslim wordt bij het consulaat. En dan hoor je wel zeggen van: ‘Ja, dan is hij maar vast moslim en dan komt de rest later wel.’”

Uit het verhaal van Souad en Dirk komt ook naar voren dat Dirks ouders het even verschrikkelijk zouden vinden als hun zoon zich tot de islam bekeert. Dat was onuitgesproken toch een van hun grootste angsten toen hij met een Marokkaans meisje thuiskwam. Om die reden verzwijgt het stel het feit dat het voor het Marokkaanse consulaat gaat trouwen en wat dat betekent.

Souad: Hij merkte al toen hij vertelde dat we gingen trouwen, dat ging maar door al die vragen, nou ja, als hij gaat vertellen dat hij moslim gaat worden ... En hij vond altijd dat je gewoon open moest zijn, maar daar is hij dus van terug gekomen. Toen zei ik van: “Waarom zo moeilijk doen?” Bij de burgerlijke stand staat hij niet bekend als moslim en van het consulaat, daar hoeven zijn ouders in principe niets van te weten. En mocht er ooit wat gebeuren, dan hoeven zijn ouders niet eens te weten dat hij eigenlijk moslim is, of misschien dat ze in de loop van de tijd er wat opener tegenover staan, of ... En het is niet zo dat hij naar de moskee gaat, hij staat gewoon zo bij het consulaat geregistreerd.

Aan ‘de andere kant’ kijken ouders dus even argwanend toe of het gemengde huwelijk ertoe leidt dat zoon of dochter zal overlopen naar de groep van de partner. Zij zijn met name beducht op uiterlijke aanwijzingen, dat het eigen kind zich voegt naar de regels van de islam. In paragraaf 4.6 komt dit uitgebreid aan de orde.

4.5 Altijd conflict? Alternatieve reacties van Turkse en Marokkaanse ouders

Niet alle ouders van Turkse of Marokkaanse origine reageren afwijzend op de gemengde relatie van hun kind. De ‘uitzonderingen’ op bovenstaand verhaal kunnen we

onderscheiden in drie categorieën: hoogopgeleide ouders met een stedelijke achtergrond, families die nog in het land van herkomst leven en gescheiden moeders. Op de opvallend tolerante reactie van de laatste groep ga ik in het volgende hoofdstuk dieper in. Daar doe ik ook een poging deze te verklaren. In dit hoofdstuk komen de reacties van de eerste twee groepen.

4.5.1 Hoogopgeleide families met een stedelijke achtergrond

Er zijn ouders van Turkse of Marokkaanse origine in Nederland die hun kind liever zien trouwen met een autochtoon, dan met een telg uit een andere migrantenfamilie uit hetzelfde land. Het gaat dan om ouders die een achtergrond hebben die anders is dan die van de voormalige gastarbeiders en hun gezinnen. Zij komen niet van het platteland maar uit de grote stad, hebben soms gestudeerd en hebben over het algemeen een heel andere leefstijl, zowel in het herkomstland als in Nederland. Zij vinden hun (voormalige) landgenoten conservatief en distantiëren zich waar mogelijk van deze groep. Voor deze ouders is het een schrikbeeld dat hun zoon of dochter kiest voor een partner van dezelfde herkomst uit een dergelijke familie. De vader van Rachida komt uit de stad Tetouan in Noord-Marokko. Als acrobaat bij het circus reisde hij Europa rond tot hij in Nederland Rachida's moeder ontmoette. Hij had geen Marokkaanse familieleden in Europa, tot hij een aantal jaar geleden hertrouwde met een Marokkaanse vrouw. Rachida vermoedt dat daar haar vrije opvoeding – in vergelijking met de opvoeding van wat zij 'volbloed' Marokkaanse vriendinnen noemt – vandaan komt.

Rachida: Tetouan is een van de modernste steden, vlak bij Spanje, dus ... ik denk dat ik daar ook mijn opvoeding aan te danken heb, dat die niet zo streng was. Hij is op zijn vijftiende naar Europa gekomen ook. Hij heeft ook een aantal jaar in Spanje, Portugal en Engeland gewoond. Hij was van zichzelf al erg vrij. (...) Vroeger deed mijn vader niet veel aan het geloof thuis. We hebben ook nooit Arabisch leren praten. We hebben kerst gedaan, Sinterklaas, verjaardagen gevierd ... We mochten altijd bij vriendinnetjes slapen ... we waren best wel vrij

Twee van Rachida's zussen zijn getrouwd met Nederlanders, een met een Marokkaanse man en Rachida zelf werd verliefd op een Turk uit Turkije. Vanuit zijn ervaringen met 'Marokkaanse' en 'Turkse' mannen in Nederland vond haar vader dat geen goed idee.

Rachida: Mijn vader heeft eigenlijk altijd gezegd: "Als mijn dochters gelukkig zijn, dan ben ik het ook." Alleen met mijn twee zussen die nu met Nederlanders gaan was hij veel makkelijker dan met mijn zus die met die Marokkaan wou trouwen en dan met mij. Omdat ik met een Turk ging trouwen. Hij zei ook: "Als je gaat dan ben je mijn dochter niet meer." Hij was wel hard. Het was vooral van: "Hoe gaat hij worden als hij eenmaal hier is?" Want hij kent natuurlijk ook heel veel Marokkanen en Turken die de verkeerde kant op zijn gegaan (...) Maar ik heb, toen ik eenmaal terug was heb ik ook gezegd: "Het belangrijkste is dat hij ook moslim is." En toen heeft mijn vader goed nagedacht en zei hij: "Ja, dat is ook zo."

Sommige Turkse en Marokkaanse ouders willen zich absoluut distantiëren van de

'boerenfamilies' van dezelfde herkomst in Nederland. Met name dochters zien ze niet graag trouwen met zonen uit die families, omdat ze vrezen dat die zich onder het juk van een behoudende schoonmoeder zullen moeten sluiëren en hun vrijheden zullen moeten opgeven (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Eylems ouders, in Turkije journalisten, kwamen als politiek vluchteling naar Nederland. Enige jaren geleden is haar vader overleden. Eylems moeder loopt van het begin af aan weg met diens Italiaanse vriend, in groot contrast tot haar lauwe reactie op Eylems vroegere, Turkse vriendje.

Eylem: Ik had wel met mijn Turkse ex-vriend dat mijn moeder, ja, ze vond hem wel aardig, maar ze vond hem echt niet iets voor mij omdat hij wel een conservatieve familie had, echt tegenpolen van onze familie zeg maar. En ik merkte aan haar dat ze zoiets had van ja je moet het zelf maar weten maar wat mij betreft passen jullie niet bij elkaar, dat zei ze dan niet letterlijk, maar ik voelde dat wel aan. Toch heeft mijn relatie 2,5 jaar geduurd en moest ik zelf tot de inzichten komen dat we gewoon niet bij elkaar pasten.

Deze ouders zien hun kinderen het liefst trouwen met iemand met hetzelfde opleidingsniveau en moderne opvattingen over genderrollen. Tegelijkertijd willen ze zich als 'moderne' ouders ook niet te veel mengen in de partnerkeuze van die kinderen, behalve om ze hun verliefdheid op een 'Turkse' of 'Marokkaanse' jongen of meisje uit Nederland uit het hoofd te praten. Daarom zijn ze opgelucht als hun kind spontaan kiest voor een partner uit hetzelfde milieu in Turkije of Marokko of voor een partner van andere herkomst, maar wel met dezelfde 'moderne' leefstijl en opvattingen. Ook deze ouders onderscheiden zich van de 'ander' op basis van hun andere kijk op familieverhoudingen, door afstand te nemen van het traditionalistische repertoire en in hun familierelaties meer gelijkheid tussen de generaties en tussen de seksen te demonstreren.

Deze ouders onttrekken zich aan en zetten zich af tegen wat ik, met verwijzing naar de aard van hun culturele repertoire op het gebied van gezinsvorming, de 'besloten leefwereld' van hun herkomstgenoten in Nederland zal noemen. De *besloten leefwereld* is een afspiegeling van de dorpsgemeenschap in de grote stad; het is de cultuur van een netwerk van migrantenfamilies uit hetzelfde gebied in het herkomstland, waartussen meestal familiebanden bestaan door verwantschap of huwelijk, families die in Nederland onderling contact houden en bij elkaar op visite gaan. Niet zelden wonen ze ook ruimtelijk geconcentreerd: in dezelfde buurten van één stad, waar ze naar dezelfde moskee en kruidenier gaan, naar hetzelfde koffiehuis of park. Ze vormen naar binnen gerichte, gesloten gemeenschappen met een sterke sociale controle. In de besloten wereld heerst sociale druk om de 'eigen' etnische cultuur te behouden en door te geven aan de volgende generaties. De repertoires van de traditionele familiecultuur vormen het hart van de 'eigen cultuur' en zijn datgene waarmee de bewoners van de besloten wereld zich onderscheiden van de dominante Nederlandse cultuur en de andere groepen in de buitenwereld. Trouwen op de 'Turkse' of 'Marokkaanse' manier met een partner van zo nauw mogelijk aansluitende herkomst, levert in die context status op voor de partners en hun families. In ieder geval tot voor kort gold een partner uit het land van herkomst als authentiekere 'Turks' (of 'Marokkaans') dan een die in West-Europa is opgegroeid (Timmerman et al. 2009). Trouwen met iemand van andere herkomst en daarmee een vreemdeling binnenlaten in de besloten eigen kring is uit den boze. Het is de migratiecultuur van een groot deel van de Turkse en Marokkaanse ouders in

Nederland waarin prijs wordt gesteld op etnische endogamie om de in de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk beschreven redenen.

Hogeropgeleide ouders met een stedelijke achtergrond hebben in Nederland weinig contacten met andere Turken en Marokkanen en het contact dat ze wel hebben, betreft herkomstgenoten uit hetzelfde sociale milieu in het land van herkomst. Zij willen noch door herkomstgenoten uit dat milieu, noch door Nederlanders geassocieerd worden met herkomstgenoten uit de besloten wereld en nemen afstand van de in die wereld geldende, traditionalistische familiecultuur.

4.5.2 Familie in het herkomstland versus migrantenfamilies

Souad en Eylem geven aan dat ook in Marokko en Turkije hun hoogopgeleide en grootstedelijke familieleden het meest enthousiast reageren op hun niet-Marokkaanse dan wel niet-Turkse partner. De familie van Souads vader heeft een plattelandsachtergrond en die is op diverse vlakken behoudender dan die van haar moeder, die stadsbewoners zijn, maar bij allebei wordt Souads gemengde huwelijk positief onthaald. Families die (nog) in het herkomstland leven reageren over het algemeen positiever op een niet-Turkse of niet-Marokkaanse partner dan gemigreerde familieleden. Mijn gesprekspartners die trouwden met een Turk of Marokkaan wiens ouders in Turkije of Marokko wonen, hebben stuk voor stuk goede herinneringen aan de manier waarop ze door hun schoonfamilie werden ontvangen. Hetzelfde geldt voor de meeste forumleden met een vriend in Turkije op www.seni-seviyorum.nl. Zelfs zij die weerstand ondervonden van in Nederland wonende schoonouders, vonden een warmer onthaal bij in Turkije of Marokko wonende verwanten van hun partner. Blijkbaar zijn de aantrekkelijke kanten van een Europese partner beter waar te nemen vanuit het perspectief van familie in Turkije en Marokko.

Najib: Mijn ooms van vaderskant die hebben dat wel zo'n beetje, dat ze gewoon die oude garde zijn zeg maar. Terwijl, toen we samen in Marokko waren dacht ik: als we iemand van mijn ooms tegenkomen zou die zeggen: "Wat doe je hier met haar?" Terwijl uiteindelijk was dat niet zo, want we hadden mijn oom ontmoet op straat, vlak bij de markt en die gaf haar gewoon een hand. Hij was heel open en positief. In die zin zou je niet zeggen dat ze heel traditioneel zijn, maar toch.

Eylem: Al mijn familie woont eigenlijk in Turkije, alleen mijn zusje en moeder wonen hier. Zodra ik het aan mijn familie in Turkije vertelde reageerden ze heel positief. Ze wilden hem ook gelijk aan de lijn hebben. Ze begrepen niets van wat hij zei. Ze wilden gelijk foto's, "O, wat leuk." Ik heb gewoon echt een moderne familie die heel erg openstaat voor nieuwe culturen, die het echt geweldig vinden dat ik met een buitenlander heb. Dus daar heb ik echt geluk mee. Maar ik denk soms wel dat Turken hier langer vasthouden aan hun normen en waarden, juist omdat ze zo ver van hun land van herkomst zijn. Een beetje dat conservatieve dat blijft er wel in steken. Dan heb je soms wel het gevoel dat ze in Turkije verder zijn dan hier.

Toch bestaan ook in Turkije en Marokko vooroordelen over gemengde (migratie)huwelijken. Verrassend genoeg zijn die gelijkkluidend aan de vooroordelen over Turken en Marokkanen die aan deze zijde van de grens bestaan. Zo ondervonden de Nederlandse vrouwen die actief zijn op www.seni-seviyorum.nl, dat hun Turkse partner vrijwel dezelfde waarschuwingen met betrekking tot een gemengd huwelijk te horen

kreeg van zijn omgeving, als zij van de hare. Hieronder volgt een beknopte samenvatting:

“Nadat je getrouwd bent heb je niets meer te zeggen”: want Nederlandse vrouwen zijn dominant en moslimmannen zijn tiranniek. Hiermee verbonden is de waarschuwing dat men zich verbindt met een partner met weinig huishoudelijke merites: van zowel Europese vrouwen als Turkse mannen wordt voorondersteld dat ze zich verheven voelen boven huishoudelijke karweitjes, bijvoorbeeld niet kunnen koken en bijgevolg in hun man of vrouw een sloof zoeken om dat voor hen te doen.

“Ze zijn niet serieus, het is hen enkel om seks te doen”: de relatemarkt in het Turkse toerisme heeft gezorgd dat zowel de Turkse jonge mannen en vrouwen die er werkzaam zijn als de Europese gasten de reputatie hebben verworven promiscue te zijn en makkelijk seksuele relaties aan te knopen zonder dat daar enige intentie aan verbonden is om te trouwen. Zowel Turkse jongens als autochtone meisjes met liefdesverdriet na de vakantie krijgen te horen: “Die is je zo vergeten! Voor jou tien anderen.” Er wordt van beide partijen geïmpliceerd dat ze misbruik maken van de gevoelens van de vakantie vriend(in) voor het eigen gewin.

“Ze zullen zich nooit kunnen of willen aanpassen aan onze cultuur”: de bovenstaande vooroordelen over en weer worden zowel door de Turkse als de niet-Turkse achterban gekoppeld aan het verschil tussen moslims en niet-moslims. De cultuur van moslims en niet-moslims wordt als incompatibel beschouwd, met name op het gebied van de rolverdeling tussen de seksen die – wanneer het over het huwelijksleven gaat – van fundamenteel belang is. Die genderverschillen worden als statisch en determinerend gezien.

Alie: Maar ik heb ook wel reacties gehad van, mensen van: “Ja, waar begin je aan, straks zit je elke dag thuis en kom je de deur niet meer uit, en nou ja, dan gaat hij lekker op stap en zit jij thuis met de kinderen”, die verhalen dus (...) Zijn moeder keek heel boos naar mij, maar ik kwam daar in een kort rokje, een kort topje. Ik dacht: “Nou, die keurt mij helemaal af, ik heb het verpest hier.” ... Maar het waren meer mijn vooroordelen eigenlijk, tot zijn zus een keer vroeg: “Mag ik een rokje van je lenen?”

Wanneer duidelijk wordt dat de relatie serieus is en een huwelijk in het verschiet ligt, gaat de naaste familie van de Turkse man toch pragmatisch om met de verschillen. Het helpt daarbij dat ze de Nederlandse vrouw persoonlijk leren kennen. Vooroordelen blijken niet lang bestand tegen een schoondochter van vlees en bloed die in de loop der jaren dat ze verkering heeft met haar Turkse vriend haar goede intenties kenbaar maakt. Hetzelfde gebeurt meestal met de Nederlandse familie en de Turkse schoonzoon. De partners moeten zich bewijzen ten aanzien van de schoonfamilie, maar worden uiteindelijk relatief makkelijk geaccepteerd in vergelijking met een relatie tussen een Nederlandse en een zoon van Turkse migranten. In Turkije en Marokko, met name in de gebieden waaruit van oudsher veel emigratie richting Europa is, is emigratie nog steeds een belangrijk levensdoel voor de meeste jongeren (Yalçın et al. 2006; Timmerman et al. 2009; Sterckx et al. 2014). Daar heerst een geïdealiseerd beeld van Europa en haar inwoners. Hoewel er ook vooroordelen bestaan tegen Europese mannen en vrouwen als huwelijkspartner, voelen families in het herkomstland minder druk om

de eigen cultuur te conserveren ten opzichte van een dominante en ook enigszins vijandige omgeving dan de emigranten die in Europa wonen. Een huwelijk met een buitenlander wordt door hen niet gezien als een bedreiging, maar eerder als een kans om sterkere en persoonlijke banden te ontwikkelen met dat welvarende werelddeel.

4.6 De reacties van 'de andere kant'

4.6.1 *Onbekend maakt onbemind*

De eerste reactie op de gemengde relatie vanwege de familie aan 'de andere kant' is over het algemeen een van verrassing en schrik. De Turkse of Marokkaanse partner wordt geassocieerd met beelden die gebaseerd zijn op de migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst in de besloten wereld. Die beelden en de vermeende onwenselijke eigenschappen van de Turkse of Marokkaanse schoonzoon of -dochter hebben sinds het begin van de migratie uit Turkije en Marokko naar Nederland een transformatie ondergaan. In eerste instantie hadden de Turkse en Marokkaanse jonge mannen een niet veel vreemder of onaantrekkelijker imago dan andere mediterrane gastarbeiders. Mediterrane gastarbeiders, ook die uit niet-islamitische landen waren destijds ook vreemd, donker, arm, niet thuis in Nederland en regelmatig de bron van ongeregelde heden op straat en in het uitgangleven (Hondius 2001; Mak 2001; Schrover 2011). Van meet af aan voegt hun godsdienst, de islam, echter een element van zorg toe over partners (vooral mannen) van Turkse of Marokkaanse herkomst, dat in de loop der tijd gradueel belangrijker wordt (Hondius 2001). De allochtone moslim groeide uit tot de vreemdeling bij uitstek, aanvankelijk verpersoonlijkt door de Turkse man, waar vandaag de dag Marokkanen een nog negatiever imago hebben. Hoe dan ook, een 'Turk' was ook in de decennia voor 9/11 niet het soort man waar je je dochter graag mee zag thuiskomen. Dit imago kleefde de hedendaagse Turkse geliefde van een autochtoon nog steeds aan.

Jane: In eerste instantie was het van: "Oh my god, het is een Turk!" En heel kort daarna: "Ja, neem hem maar mee, laat een keer zien." Het was altijd van: "Neem iemand die studeert." en nou heb ik iemand die studeert, nou ja dan. Hij voldoet natuurlijk aan alle eisen! Ja, mijn ouders ... ze hebben wel even moeten slikken. Want ook zij hebben een plaatje. En zij hebben in dat plaatje ook geen rekening gehouden met een Turkse jongen. Later ook wel angsten ... Ja, er zijn vooroordelen. Er zijn genoeg verhalen. "Gaat hij je niet dwingen tot dit, ga je niet bekeren tot de islam?" En ik zei: "Mam, ik moet eerst in God geloven wil ik in Allah kunnen geloven." Ja, natuurlijk zijn er angsten. En later dat gedoe met zijn familie. Mijn familie weet alles, ik heb alles aan mijn moeder verteld, ik moest dat kwijt. En ja ... "Hoe zit dat dan, en eerwraak?" ... Ik zei: "Nee, dat zal wel niet."

Jaco: Het was ook lastig met mijn ouders, die gezegd hebben van: "Jongen, weet je wel waar je mee bezig bent? Besef je in wat voor wespennest je terecht komt?" ... Mijn moeder heeft zelf een relatie gehad met een protestantse jongen en dat kon in die tijd niet, dus die leefde helemaal mee ... en mijn vader, kijk, er is natuurlijk wel argwaan tegenover de Turkse gemeenschap. Mijn ouders waren vooral heel bang dat ik mij zou gaan bekeren. Mijn ouders waren sceptisch, omdat ... in ieder geval waarschuwden ze me van, "Gaan de cultuurverschillen jullie later niet opbreken?" En ze waren bang dat ik me zou moeten aanpassen. En dat ik dan ook, omdat ik verliefd was, bereid zou zijn om dat te doen. En ten derde waren ze beledigd, dat hun zoon niet goed genoeg was voor die familie.

Cultuurverschillen tussen de Turkse, Marokkaanse en niet-Turkse en niet-Marokkaanse families worden vandaag de dag vooral toegeschreven aan religie: de vreemde cultuur waar het eigen kind mee te kampen heeft is de islam met haar regels en vooral haar (vermeende) opvattingen over de positie van de vrouw. Ook religieus fanatisme en eerwraak worden regelmatig genoemd als typisch voor de wereld van de moslimpartner. Daar wil je je kind en kleinkinderen niet aan blootstellen: bekering is dan ook de grootste angst voor de niet-islamitische ouders.

Aan de andere kant heeft een aantal van de niet-Turkse of Marokkaanse partners door mij geïnterviewd zelf een (gedeeltelijk) mediterrane of islamitische achtergrond. Dat geldt voor Gustavo, Malika, Bahram, Ahmet en Rachida.

Hakima: Zijn moeder is eigenlijk naar Nederland gekomen om een ander leven te leiden en nieuwe mensen te ontmoeten. En die is gaan werken bij KLM en daar heeft ze zijn vader leren kennen. Die is Italiaans en zij is Portugees. (...) Ik hoor van mijn schoonmoeder dat hun opvoeding vroeger in Portugal ook zo was. Van: "Vrouwen mogen niet, mannen zo en zo." (...) En het frappante is dat zij lang geleden ooit al eens was bekeerd, in een Turkse moskee. Maar ze is daar nooit zo mee bezig geweest verder. Ze heeft ooit een Turkse man ontmoet en een keer mee naar Turkije gegaan en zich daar bekeerd. Maar daarna is het een beetje vervaagd (...) Als haar kind maar bij haar komt en met haar praat, en lekker met elkaar eten, koken, knuffelen ... als dat er maar is. Als die voor de rest met een baard loopt en een jurk, dat interesseert haar niet zo. Ze is ook veel aan het lezen, boeken en zo, ze is heel geïnteresseerd in de cultuur ... het is echt een wereldvrouw.

Ouders die zelf contact hebben (gehad) met mensen van andere culturen staan over het algemeen meer open voor de gemengde relatie van een van hun kinderen. Eventuele negatieve ervaringen van ouders met gemengde relaties lijken daar weinig aan af te doen. De ervaringen van de ouders van Malika, Iris, Gustavo en Rachida maken dat ze zich kunnen inleven in de tegenwind die een gemengd stel van zijn omgeving krijgt. Ze waarschuwen hun kinderen wel voor de moeilijkheden in het algemeen die ze zich met een gemengd huwelijk op de hals halen, maar staan niet negatief tegenover de Turkse of Marokkaanse achtergrond van hun schoonzoon of -dochter.

Iris: Hoe reageerden ze? ... ja, goed. Op zich, ze hebben geen bezwaar tegen het feit dat hij Turk is, dat speelt eigenlijk niet zo. Maar meer juist, ze weten waar ze het over hebben. Dus ze waarschuwen juist voor de betekenis van een gemengde relatie en de moeilijkheden die dat met zich mee kan brengen, maar meer dan bij andere mensen.

Malika: Mijn moeder zag en was verkocht! Maar mijn moeder heeft altijd wel iets tegen het huwelijk gehad. Zelf is ze ook nooit getrouwd geweest, dat vindt ze gewoon pure onzin. Dus dat heeft ze wel tegen me gezegd van: "Nou, dat moet je zelf weten." Maar ze is toch onze getuige geweest en ze was ook dol op Soufiane.

De angst van de families van vrouwen in gemengde relaties uit zich als bezorgdheid om het welzijn van de dochter of zus en het haar willen behoeden voor ongeluk: haar omgeving is bang dat zij buiten het bereik van hun hulp zal zijn wanneer zij de wereld van de vreemde partner betreedt. De islam is bij uitstek voor ouders een vreemde en voor hun dochter bedreigende wereld waaraan zij haar kunnen verliezen. Maar in het

geval van transnationale relaties moeten we deze dreiging letterlijk nemen: ouders zijn bang dat hun dochter naar het land van haar geliefde zal willen verhuizen (vgl. Hondius 2001). In dit kader past ook de angst dat een buitenlandse man de kleinkinderen ontvoert naar zijn land van herkomst. Die angst is uiteraard sterker waar het gaat om een relatie of huwelijk met een eerstegeneratiemigrant, dan met een man of vrouw die in Nederland is geboren en getogen.

Een andere specifieke zorg van de omgeving van een man of vrouw met een transnationale gemengde relatie, betreft het verschijnsel van de liefdesfraudeurs.

Rachida: Velen zeiden eigenlijk, toen ik zei dat we gingen trouwen: "Die doet het alleen maar voor de papieren." Mijn oudste zus die wist wel dat het echt was en ook dat het van hem uit echt was. En een aantal mensen die gewoon iets hadden van: "We zien wel hoe het gaat" (...) Eén andere zus die zei: "Nou, je bent gek dat je het doet." Die was heel uitgesproken. En die zei ook: "Ik hoef hem niet te zien als hij hier komt, ik hoef hem ook niet te leren kennen." Dus dat was wel heftig. Dezelfde reactie een beetje als van mijn vader. Niemand stond er voor honderd procent achter, behalve mijn moeder en mijn oudste zus. En één Turkse vriendin, die vaak zei van: "Trek je er niets van aan, als je dit echt wilt ..."

De achterban van de partner uit Nederland in een transnationale relatie is vanzelfsprekend bezorgd om het voordeel dat hun zoon of dochter te bieden heeft aan diens partner in Turkije of Marokko: de toegang tot Europa. De meeste bezwaren van ouders in Nederland, van welke etnische herkomst dan ook, draaien rond de mogelijkheid dat de buitenlandse partner van hun door verliefdheid verblinde kind misbruik maakt om toegang te krijgen tot het rijke Nederland. En niet zonder reden: met name in toeristische gebieden in Turkije en Marokko (en andere buitenlandse landen) zijn zogenaamde liefdesfraudeurs actief die op berekende wijze hun vakantieliefdes manipuleren om van hen geld, goederen of papieren los te krijgen. In dit kader valt ook de haast waarmee transnationale huwelijken tot stand komen niet altijd in goede aarde bij de ouders van de partner uit Nederland. Die vinden dat de tijd moet uitwijzen of ze te maken hebben met een serieuze schoonzoon/dochter of een gewiekste liefdesfraudeur. Zowel de ouders van Rachida als die van Alie voelden zich een beetje overvallen door de haast van hun dochter om de relatie met een man in Turkije op een hoger plan te brengen. Maar in beide gevallen waren de omstandigheden er ook naar dat ze dit bezwaar snel overwonnen. Ook Rachida's moeder was indertijd halsoverkop getrouwd met een rondreizende Marokkaanse circuskant. Alie is bewust snel zwanger geworden van Osman: haar vader die toen al zwaar ziek was, zou op deze manier nog meemaken dat hij opa werd.

Alie: Nou ja, in het begin hadden ze iets van: "Dat waait wel weer over, het is een bevlieging, vakantieliefde" ... Maar toen ik vertelde dat ik in verwachting was, was het wel anders. Mijn moeder begon met verwijten, vragen: "Hoe ga je dat doen en dit en dat." Maar mijn vader, toen mijn moeder de kamer uit was, zei meteen: "Ik vind het wel leuk eigenlijk. Ja. Ik vind het wel leuk dat ik opa ga worden." Nou, mijn moeder heeft toen vaak aan de telefoon gehangen met mij van: "Weet je het zeker, ga je het houden?" En toen heeft mijn vader tegen haar gezegd: "Je moet niet zo moeilijk doen, we gaan haar gewoon helpen en we zijn er gewoon voor haar." En van dat moment hebben ze mij altijd geholpen, met de praktische dingen, de kinderkamer inrichten enzovoort.

De manier waarop ouders in Nederland en in Turkije of Marokko proberen hun zorgen over het lot van hun kind te bezweren, is vooral door een persoonlijke ontmoeting met de toekomstige schoonzoon of -dochter (vgl. Hondius 2001). Ze willen met eigen ogen zien en inschatten of hun angst voor een liefdesfraudeur of een al te vreemde cultuur terecht is.

4.6.2 De open en de besloten leefwereld van ouders

Nadat ze van de eerste schrik zijn bekomen, willen de meeste ouders de partner beter leren kennen. De jongeren met een transnationale relatie geven aan dat de ontmoeting van hun beider ouders met de partner en de schoonfamilie een keerpunt was in hun houding, doorgaans ten voordele van het gemengde stel. Een vreemde die men leert kennen, is niet langer vreemd.

Xxx1: Ze stonden niet te springen van blijdschap maar zijn ook nooit negatief geweest. Natuurlijk waren ze bezorgd, maar ze hebben altijd op mijn oordeel vertrouwd. Afgelopen september zijn ze in Turkije geweest en toen zijn ze wat relaxter geworden. Ze hebben hem zelf gezien en 'goedgekeurd'.

Xxx2: Mijn ouders stonden in het begin ook zeker niet te juichen, het onderwerp werd doodgezwegen. Naar mate de relatie langer duurde begonnen ze vragen te stellen en wilden ze zelfs een weekje mee naar Kusadasi in mei. Ze hebben toen mijn vriend ontmoet en vinden hem helemaal leuk.

(www.seni-seviyorum.nl, geraadpleegd op 15-11-2007)

Het 'leren kennen' neemt in sommige families echter de vorm aan van een soort verhoor dat door de betrokken Marokkaanse of Turkse partner wordt ervaren als een manier om afkeuring te laten blijken, verpakt als 'typisch Nederlandse' directheid en openheid. Souad voelt zich door haar schoonfamilie voortdurend 'uitgehoord' over de Marokkaanse cultuur en de islam. Zij ervaart die belangstelling niet als oprecht, maar als een manier om onder het mom van nieuwsgierigheid kritiek te leveren op haar 'anders zijn'.

Souad: Ik denk als ze echt belangstelling hebben voor mijn achtergrond, dan moeten ze me ook laten zoals ik ben. Dan moeten ze mijn achtergrond leren kennen door gewoon met me om te gaan, maar niet al die vragen stellen. Gewoon kijken hoe iemand is. En ik deed ook wel eens, met opzet, als ze kwamen dan zette ik bijvoorbeeld Arabische muziek op. Of met dat buikdansen, de kinderen waren hier en dat vonden ze leuk, van die filmpjes van Youtube, sjaaftje om. En die vader voor de computer gezet. En hij: "Nou, dat vind ik helemaal niet leuk, dat vind ik maar niks", weet je, dat soort kleine dingen. En dan merk ik, eigenlijk zijn ze helemaal niet geïnteresseerd.

Ook Hondius maakt melding van de haast onbehoorlijke 'nieuwsgierigheid' van de Nederlandse omgeving ten aanzien van de 'vreemde' partner. De impertinentie van sommige vragen die worden gesteld, wijzen erop dat de partner niet voor vol wordt aanzien, als iemand voor wie respect moet worden opgebracht en die in zijn waarde moet worden gelaten (2001: 290).

Daarentegen kan het weigeren van een persoonlijke kennismaking een bewuste

strategie zijn voor degene die tegen het gemengde huwelijk is. Met name op www.seni-seviyorum.nl geven vrouwen aan dat hun naaste omgeving de relatie met de Turkse man volstrekt negeert. Ook Rachida's vader en zus passen deze strategie toe. Pas als het stel zich na enige jaren, een formeel huwelijk en eventueel de migratie van de partner, voldoende heeft 'bewezen' zoeken ze toenadering tot de Turkse of Marokkaanse partner.

Opvallend aan de reactie van de 'andere kant', in vergelijking met de Turkse en Marokkaanse ouders is dat hun bezorgdheid of negatieve gevoelens ten aanzien van de keuze van hun kind voor een vreemde partner uitsluitend wordt betrokken op dat kind en diens toekomst en niet op de gevolgen van de exogamie voor henzelf en de bredere familie. Waar de Turkse en Marokkaanse ouders, voor zover ze bezwaren hebben tegen de partnerkeuze van hun kind verwijzen naar het compromitteren van de harmonie in de familierelaties, de loyaliteit aan en solidariteit met familieleden en de reputatie van de familie, verwijst de 'andere kant' naar de persoonlijke moeilijkheden die hun zoon of dochter en diens partner te wachten staan: discriminatie en onbegrip in de omgeving, ingrijpende cultuurverschillen. De reële kans op echtscheiding wordt genoemd als een wissel op de welvaart en het welzijn van hun kind, niet als schande voor de familie.

Souad: Ik merk wel dat ze het veel makkelijker hadden gevonden als hij gewoon met een Nederlands meisje was gekomen. En toen het een keer uit was tussen ons, hebben ze ook gezegd van: "Misschien ook wel beter, het was allemaal wel moeilijk geworden ..."

De reacties van de ouders van de niet-Turkse en niet-Marokkaanse partners die ik interviewde, vertonen zeer sterke overeenkomsten met die van de Turkse en Marokkaanse ouders die zich willen onderscheiden van de 'besloten wereld'. Ze vrezen dat hun kind in relatie met een Turkse of Marokkaanse partner uit de besloten wereld onder druk zal worden gezet zich te conformeren aan de conservatieve normen en waarden van die wereld. Tegelijkertijd zien ze partnerkeuze meer als de zaak van hun volwassen kind en zijn ze terughoudender in hun bemoeienis met de relatie, onder meer omdat ze zich verre willen houden van huwelijksdwang, wat met de cultuur van de besloten wereld wordt geassocieerd. Ook deze ouders bekommeren zich om wat 'de mensen zullen zeggen', met het verschil dat anderen in de open wereld geen schande spreken van een etnisch gemengde relatie op zich, noch van seks voor het huwelijk of echtscheiding, maar wel van het huwelijk van hun kind met iemand uit de besloten wereld en zeker de 'bekering' van dat kind tot de cultuur van de besloten wereld. Ik noem de attitudes van deze ouders die van de 'open leefwereld', om het verschil met de besloten leefwereld te benadrukken, evenals hun meer open opstelling tegenover de beslissingen van hun kind in het partnerkeuzeproces.

In de gesprekken rond de gemengde partnerkeuze wordt de zoon of dochter individueel verantwoordelijk gesteld voor de mogelijke negatieve gevolgen van zijn of haar keuze. Dat kan afwijzend worden geformuleerd: "Ik heb je gewaarschuwd en als je doorzet hoef je niet op mij te rekenen", of acceptierend: "Als je denkt dat dit je gelukkig maakt, moet je het doen ongeacht de gevolgen". Het idee dat iemand 'zijn hart moet volgen om geluk te vinden, ook als het moeilijkheden oplevert' komt regelrecht uit de retoriek van de romantische liefde die van partnerkeuze een individualistische en sentimentele aangelegenheid maakt. En voor dat 'volgen van het hart' en 'de tijd zal het uitwijzen' geven de ouders van de open leefwereld de gelegenheid. Ze zijn bereid de

partner en de gemengde relatie de kans te geven zich te bewijzen: als op langere termijn, waarin de gelieven de kans hebben gehad elkaar te leren kennen en te experimenteren met het samenleven, de verhouding goed blijft.

Jane: Zij hebben, het is natuurlijk een lastige periode, maar zij hebben op een gegeven moment gezegd: "Oké, jullie hebben al zo veel gezeur van die kant, voor ons, wij accepteren het en ja, laat het maar zien hè! Zoek het zelf maar uit of het werkt of niet. Wij kunnen wel vertellen dat het niet gaat werken, maar dat moet je zelf uitzoeken. Dus ga maar, doe maar!"

Ook de besloten leefwereld heeft echter een tegenhanger onder ouders van de niet-Turkse of niet-Marokkaanse partners in gemengde huwelijken. Deze wijzen het gemengde huwelijk even categorisch af als de Turkse en Marokkaanse ouders van de besloten leefwereld, op grond van hun andere geloof of etnische achtergrond. Ze weigeren eveneens de partner als persoon te leren kennen en zetten hun kind onder druk om de relatie te beëindigen. Het belangrijkste motief hiervoor is eveneens het aanzien en de positie van de ouders in hun gemeenschap. De besloten wereld van autochtone ouders vinden we met name terug in kleine, landelijke en sterk gelovige gemeenschappen. Tijdens het veldwerk sprak ik met Dominique. Dominique is afkomstig uit een streng gereformeerd gezin in een klein dorp in het noorden van Nederland. Haar vader accepteert haar relatie en later haar huwelijk met de Turkse Emre niet vanwege het verschil in geloof. Dominique is niet meer welkom thuis, tenzij ze haar relatie met Emre opgeeft en terugkeert in de kerk. Dominique heeft gebroken met haar familie en woont inmiddels met Emre in Antwerpen.

De ruimte waarin het gemengde stel de relatie in de praktijk kan brengen en de omgeving daarmee kan laten wennen, vertrouwd maken met hen als paar, is voor de ouders uit de besloten leefwereld nagenoeg nihil. In hun optiek is daarvoor het verschil tussen de ongehuwde en de gehuwde status, tussen eerbaar en niet eerbaar, te groot, vooral als het de relatie van een dochter betreft.

4.7 Conclusie

Families van welke achtergrond ook evalueren het vooruitzicht op een gemengd huwelijk in hun midden aan de hand van de afbreuk die dit zal doen aan of de toevoeging die dit zal leveren aan hun economisch, sociaal en vooral hun symbolisch kapitaal: hun status in hun omgeving – waar die ook op is gebaseerd.

Ouders aan beide zijden van een gemengd paar die in een besloten leefwereld bewegen hebben het meest te lijden onder statusverlies wanneer hun kinderen in hun partnerkeuze etnische en religieuze grenzen overschrijden. In onderzoek naar controversiële gezinsvormingskeuzes onder autochtonen wordt de angst voor 'wat de mensen zullen zeggen' vooral gekoppeld aan het leven in een kleinschalige, dorpse gemeenschap. Het leven in een grootstedelijke omgeving bevrijdt mensen van de knellende banden van de sociale controle (De Feijter 1991; Savin-Williams 2001; vgl. Rosenfeld en Kim 2005). Daarom is het opmerkelijk dat de 'besloten wereld' van Turkse en Marokkaanse migranten binnen de Nederlandse grote steden bestaat. Ouders die door hun lage opleidingsniveau, arbeidsongeschiktheid, geringe beheersing van het Nederlands en een leven binnenshuis zeer beperkte toegang hebben tot de reguliere

statusmechanismen in de Nederlandse maatschappij, vallen terug op de statusmechanismen van de ‘besloten wereld’. En die kan in de stad liggen. Controle houden over kinderen, het in stand houden en overdragen van de eigen cultuur die gekenmerkt wordt door familiesolidariteit en familie-eer, het realiseren van een zo ‘authentiek’ mogelijke ‘Turkse’ of ‘Marokkaanse’ *extended family* levert voor de ouders (en oudere broers) het symbolische kapitaal op dat hen doet stijgen in de statushiërarchie van familiefeest, buurtmoskee, koffiehuis en schoolplein. Vanuit de traditionele verhoudingen binnen de familie, mechanismen van partnerkeuze en de verschillende belangen die er van oudsher aan zijn verbonden, kunnen we wel verschillen in de reacties van vaders en moeders op het gemengde huwelijk van een zoon of dochter verklaren.

De vergelijking met de reactie van families die grotendeels in Turkije of Marokko leven op gemengde huwelijken leert ons dat die reactie niet intrinsiek iets van de ‘Turkse’ of ‘Marokkaanse’ cultuur is: ook daar heeft de omgeving van exogame jongeren bedenkingen die raken aan familiesolidariteit, familie-eer en de autoriteit van vader en schoonmoeder, maar die vallen in het niet bij de mogelijkheden die een Europese toevoeging aan de familie biedt. Anders dan in een migrantengemeenschap voelt de familie in het herkomstland minder de druk zich te onderscheiden van en te beschermen tegen een dominante andere cultuur. In de herkomstregio’s van de migranten wordt Europa daarentegen nog steeds geïdealiseerd (hoewel dit met name in Turkije ook tanende is (Sterckx et al. 2014), hetgeen een positief licht werpt op een relatie met iemand uit Europa, zeker als die ‘serieus’ is.

Bij ouders (weer aan beide zijden) met een open leefwereld is het niet zozeer de etnische menging die zorgen genereert. Zij hechten in de eerste plaats aan opleidingshomogamie als maatstaf voor het ‘op één lijn’ zitten van de partners met betrekking tot moderne opvattingen en ambities. De vrees van deze ouders wanneer hun kind een Turkse of Marokkaanse partner kiest, is dat deze te veel verankerd zal zijn in de besloten wereld van de migrantenfamilies en daarmee conservatief of rechtlijnig is op gebied van het geloof en man-vrouwverhoudingen. Dat wijkt te veel af van hun eigen leefwereld. Voor Turkse en Marokkaanse ouders met een open leefwereld is dat reden om een etnisch gemengd huwelijk voor hun kinderen te verkiezen boven een huwelijk met een herkomstgenoot uit de besloten wereld.

De preoccupatie van ouders met hun aanzien en dat van hun kinderen in de omgeving van de ouders maakt dat ze erg gevoelig zijn voor zichtbaar verschil tussen de partners van het gemengde stel. Een gemengd stel mag vooral niet opvallen als grensoverschrijdend, of de groep nu is afgebakend aan de hand van herkomst, geloof of opleidingsniveau en progressieve genderopvattingen.